МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УМАНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ САДІВНИЦТВА

Факультет економіки і підприємництва

Кафедра підприємництва, торгівлі та біржової діяльності

Допущено до захисту
“_____” _____ 2024 р.
Зав. кафедри, д.е.н., професор
_____ Соколюк С.Ю.

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА МАГІСТРА

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ ПОДОЛАННЯ БІДНОСТІ В УКРАЇНІ

Виконала - студентка 2 курсу, групи 21м-сз/а
освітньої програми «Економіка соціального забезпечення»
спеціальності 232 Соціальне забезпечення
Сопільняк Ілона Олександрівна

Науковий керівник – к.е.н., доцент
Жарун Олена Володимирівна

Умань – 2024

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

УМАНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ САДІВНИЦТВА

Факультет економіки і підприємництва
Кафедра підприємництва, торгівлі та біржової діяльності
Освітня програма «Економіка соціального забезпечення»
Спеціальність 232 «Соціальне забезпечення»

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувач кафедри д.е.н., професор

_____Соколюк С. Ю.
"____" _____20__року

ЗАВДАННЯ
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ

Студенту **Сопільняк Ілоні Олександрівні**

1. Тема роботи Соціально-економічні аспекти подолання бідності в Україні
Керівник роботи к. е. н., доцент Жарун Олена Володимирівна
затверджені наказом по університету від "___"_____20__ року №_____
2. Строк подання студентом роботи _____

3. Вихідні дані до роботи *монографічна й навчально-методична література, праці вітчизняних і зарубіжних вчених-економістів з проблем подолання бідності в Україні*

4. Перелік питань, які потрібно розробити
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ БІДНОСТІ ЯК ОДНІЄЇ З ОСНОВНИХ СОЦІАЛЬНИХ ПРОБЛЕМ 2. ОЦІНКА РІВНЯ БІДНОСТІ НАСЕЛЕННЯ В УКРАЇНІ РОЗДІЛ 3. ШЛЯХИ ПОДОЛАННЯ БІДНОСТІ В УКРАЇНІ

5. Перелік графічного матеріалу

Робота містить 2 таблиці, 12 рисунків

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв

7. Дата видачі завдання _____

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів роботи	Строк виконання етапів проекту
1.	Вибір теми кваліфікаційної роботи	10.10.2023
2.	Одержання індивідуального завдання	11.09.2023
3.	Складання календарного плану написання кваліфікаційної роботи	11.09.2023
4.	Підготовка до виконання кваліфікаційної роботи - підбір та вивчення літератури - участь у виконанні науково-дослідних робіт - виконання курсових робіт - інші заходи	Жовтень - грудень 2023
5.	Уточнення теми кваліфікаційної роботи та календарного плану-графіка, виходячи зі специфіки базового підприємства, установи	Грудень 2023
6.	Підготовка: - першого розділу - другого розділу - третього розділу - висновків	Лютий 2024 Травень 2024 Жовтень 2024 Листопад 2024
7.	Доопрацювання кваліфікаційної роботи з урахування зауважень наукового керівника	29.11.2024
8.	Написання та оформлення роботи в остаточному варіанті	01.12.2024
9.	Перевірка роботи на академічний плагіат	.12.2024
10.	Одержання відгуку наукового керівника	08.12.2024
11.	Попередній захист роботи на кафедрі	10.12.2024
12.	Затвердження роботи завідувачем кафедри	10.12.2024
13.	Одержання рецензії	10.12.2024
14.	Захист кваліфікаційної роботи	20.12.2024

Студент _____**Сопільняк І.О.**
(підпис) (прізвище та ініціали)

Керівник роботи _____ **Жарун О.В.**
(підпис) (прізвище та ініціали)

ЗМІСТ

ВСТУП

РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ БІДНОСТІ ЯК ОДНІЄЇ З ОСНОВНИХ СОЦІАЛЬНИХ ПРОБЛЕМ…….……6

РОЗДІЛ 2 ОЦІНКА РІВНЯ БІДНОСТІ НАСЕЛЕННЯ В УКРАЇНІ……

2.1. Оцінка рівня бідності українського населення за основними показниками

2.2. Майнове розшарування населення України в статистичному вимірі 26

2.3. Вплив соціального явища бідності на процеси макроекономічного розвитку України.....34

РОЗДІЛ 3 ШЛЯХИ ПОДОЛАННЯ БІДНОСТІ В УКРАЇНІ..... 40

Висновки.....50

Список використаних джерел……..53

Реферат
на кваліфікаційну роботу :
«Соціально-економічні аспекти подолання бідності в Україні»
студентки факультету економіки і підприємництва
Уманського національного університету садівництва Сопільняк І.О.

Ураховуючи реалії сьогодення, проблема бідності населення не втрачає своєї актуальності. На жаль, значна частка населення і в Україні, і у світі загалом продовжує перебувати за межею бідності, що викликане негативними тенденціями функціонування економічних систем, недостатністю ресурсного забезпечення, недосконалістю державного регулювання, зокрема цінових, грошово-кредитних, податкових механізмів, неефективністю заходів, спрямованих на забезпечення добробуту громадян. Усе це викликає зниження реальних доходів, падіння рівня та якості життя, зубожіння населення. Ситуація суттєво ускладнюється наслідками війни в Україні.

Загальний зміст роботи викладений на 58 сторінках комп'ютерного тексту. Робота містить 2 таблиці, 12 рисунків. Кількість використаних джерел становить 60 наукових праць.

Перший розділ роботи – теоретичний. В ньому висвітлено теоретичні аспекти проблем бідності.

Другий розділ – практичний. Проведено оцінку бідності українського населення за основними статистичними показниками

Третій розділ висвітлює шляхи подолання бідності.

Резюме: В кваліфікаційній роботі магістра висвітлено сучасні тенденції поширення бідності в Україні та обґрунтовано перспективи її подолання з урахуванням необхідності підвищення рівня добробуту населення. Аналізуючи, систематизуючи й узагальнюючи наукові праці сучасних дослідників, було розглянуто теоретичні аспекти поняття «бідність» і визначено його сутнісне наповнення. У результаті дослідження було визначено сучасні тенденції поширення бідності в Україні, з урахуванням діагностики впливу на рівень життя населення наслідків пандемії COVID-19, бойових дій та тимчасової окупації територій. Так, серед негативних тенденцій, що впливають на

добробут населення, варто відзначити низький рівень доходів та значну їх диференціацію, зменшення рівня зайнятості та тінізацію економіки Запропоновано розробку сучасних шляхів подолання бідності.

Ключові слова: *бідність, рівень життя, соціальний захист, оплата праці.*

Resume: The master's thesis highlights the current trends in the spread of poverty in Ukraine and substantiates the prospects for overcoming it, taking into account the need to improve the welfare of the population. By analyzing, systematizing and summarizing the scientific works of modern researchers, the theoretical aspects of the concept of "poverty" were considered and its essential content was determined. The study identified current trends in the spread of poverty in Ukraine, taking into account the diagnosis of the impact on living standards of the consequences of the COVID-19 pandemic, hostilities, and the temporary occupation of territories. Thus, among the negative trends affecting the welfare of the population, it is worth noting the low level of income and its significant differentiation, the decline in employment and the shadow economy.

Keywords: *poverty, standard of living, social protection, wages.*

ВСТУП

Актуальність теми. Проблема бідності вважається однією з найбільш глобальних проблем сучасного світу. В Україні питання бідності є вкрай актуальним, адже порівняно з країнами із соціально-орієнтованою економікою, у нас спостерігаються надзвичайно негативні тенденції. Це явище можна пояснити низькими доходами населення та суттєвою їх диференціацією, зменшенням рівня зайнятості населення та тінізацією економіки.

Метою дослідження є розвиток теоретичних положень та розробка практичних рекомендацій щодо шляхів подолання бідності в Україні.

Відповідно до мети поставлено такі **задачі дослідження**:

1. визначити сутність, характеристику та причини виникнення бідності;
2. розглянути комплекс показників для вимірювання бідності;
3. дослідити масштабність бідності та рівень життя населення України;
4. оцінити бідність українського населення за основними статистичними показниками;
5. проаналізувати майнове розшарування населення України в статистичному вимірі;
6. виявити вплив соціального явища бідності на процеси макроекономічного розвитку України;
7. встановити роль держави в подоланні бідності;
8. розробити стратегію подолання бідності в Україні.

Об'єктом дослідження є процес розвитку шляхів подолання бідності в Україні.

Предметом дослідження є теоретичні підходи та методичні рекомендації до розвитку шляхів подолання бідності в Україні.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети використано наступні методи дослідження: аналіз, синтез, аналогія, логічне узагальнення, порівняння, графічний.

Інформаційну базу дослідження становлять Конституція України, закони України, нормативно-правові акти Кабінету Міністрів України, постанови та

статистичні матеріали Державної служби статистики України, результати наукових досліджень зарубіжних і вітчизняних учених з питань шляхів подолання бідності в Україні, ресурси мережі Інтернет.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ БІДНОСТІ ЯК ОДНІЄЇ З ОСНОВНИХ СОЦІАЛЬНИХ ПРОБЛЕМ

Сучасні темпи економічного спаду в Україні не здатні забезпечити зростання доходів на душу населення, що негативно впливає на рівень бідності, який продовжує зростати продовж останніх років. Спад платоспроможності суспільства та рівня доходів населення стали загострювати соціальну ситуацію і сприяли зростанню безробіття. Як наслідок, зниження якості та рівня життя громадян, недосконаліть впровадження економічних і політичних реформ, розмежування майнових ресурсів, призвели до зростання соціальних конфліктів у суспільстві та, відповідно, до зубожіння населення. Бідність, як соціальна категорія, є глобальною проблемою людства, оскільки 20% населення планети, за дослідженнями міжнародних експертів, є бідним[1].

В Україні, до повномасштабного вторгнення росії, за методикою ООН бідним було понад 60% населення. Проблема бідності загострилась не лише через сьогоденні збройні виклики, але й допущені помилки у здійснених реформах та перетворилася на актуальну проблему майбутнього. Тому, дослідження питань, пов'язаних із бідністю в Україні, набувають надзвичайної важливості та гостроти. Війна на сході України спричинила значні зміни в житті населення, включаючи переселення, руйнування інфраструктури, погіршення економічних умов, а також суттєво поглибила соціальну вразливість громадян.

Наслідком воєнної агресії стало ще більше загострення та розпад соціально-економічної структури та подальше зростання безробіття, що має безпосередній вплив на доходи та добробут населення. Виникли проблеми доступу громадян до основних послуг, включаючи охорону здоров’я та освіту, особливо в регіонах, які постраждали від воєнного конфлікту. Досліджуючи питання бідності, необхідно визначити зміст даної категорії, а також причини, які її формують.

Як зазначає О. Булик «бідність – це соціальне явище, що характеризується відсутністю необхідних матеріальних засобів для того, щоб провадити «нормальне» (відповідно до норм прийнятих суспільством) життя» [6].

Значно ширший зміст даної категорії визначено закордонними фахівцями

як «такий стан індивіда, при якому людина, або з причини недостатнього рівня доходів, або з причини нерозумного та неправильного способу їх витрат, не здатна підтримувати такий рівень життя, за якого вона може задовольняти свої фізичні та духовні потреби, а також потреби своїх утриманців і забезпечити собі прийняті в суспільстві, членом якого вона є, усталені стандарти й норми життя, матеріальний стан та рівень добробуту»[3].

Продовж усього періоду дослідження бідності, науковці дотримувалися різних підходів до її розуміння. Одні вважали бідність наслідком неоднакових здібностей і конкуренції, тоді як інші – непомірності та лінощів[4].

У міжнародній практиці різні країни залежно від рівня економічного розвитку використовують свої методи й критерії оцінювання бідності. Так, для країн Східної Європи характерним є показник «еталон суспільно необхідного споживання», який розуміють як розмір споживання, що задовольняє на мінімальному рівні основні життєві потреби людини[6].

Вивчення міжнародних норм та стандартів дозволяє порівнювати стан життя населення України з міжнародними показниками та рекомендаціями. Поряд з проблемою безробіття для громадян нашої країни характерними є і національні причини бідності: «погана економічна ситуація впродовж останніх 50 років, як зазначає Е. Лібанова, у поєднанні з неефективною політикою подолання бідності та нерівності закономірно спричинили достатньо масштабну бідність і масове незадоволення населення діями держави» [24].

На думку А. Красун, в нашій країні створено деструктивне інституціональне середовище, яке стримує темпи економічного зростання та посилює соціальні катаклізми, які не сприяють подоланню бідності. Поява формальних інститутів ще більше закріпила соціальну нерівність, тоді як корупція стала елементом не лише неформальної, але й формальної інституційної системи [21].

Тому розв'язання проблеми бідності громадян в Україні вимагає комплексного підходу та розгляду з різних соціально-економічних аспектів, а саме:

- удосконалення та розширення соціальних програм, які надають матеріальну допомогу вразливим групам населення, забезпечення їх доступності та ефективності;

- створення сприятливого ринку праці, який забезпечив би можливості для гідного заробітку громадян, а також розвиток малого та середнього бізнесу як гарантії зростання зайнятості громадян;

- підвищення соціальних стандартів та заохочення до збільшення мінімальної заробітної плати найманих працівників;

- забезпечення доступного та якісного житла для населення, зокрема шляхом підтримки житлового будівництва та розвитку соціального житлового сектору;

- реформування системи оподаткування, спрямоване на зниження податкового тиску на малозабезпечених громадян та малий і середній бізнес в умовах воєнного стану;

- забезпечення індивідуального підходу до розв'язання проблеми бідності, з урахуванням особливих потреб вразливих груп населення, включаючи тимчасово переміщених громадян;

- здійснення постійного контролю та моніторингу ефективності заходів, спрямованих на подолання бідності з метою коригування та вдосконалення соціальної політики[6,8].

Основною метою сталого розвитку більшості країн світу є покращення добробуту населення та сприяння соціальному прогресу. Соціальна політика в широкому розумінні визначається як колективне втручання шляхом дії урядів і неурядових організацій, що безпосередньо впливає на трансформацію соціального добробуту, соціальних інститутів і соціальних відносин, забезпечення соціальних прав громадян. Соціальні права забезпечуються відповідними механізмами щодо адекватного доходу, належної освіти, доступного житла, здоров'я та стабільних засобів до існування [11].

У XXI ст. перманентне розгортання фінансово-економічних криз зводить нанівець зусилля урядів щодо підвищення добробуту та соціального прогресу.

Натомість реалізуються сценарії зростання соціальної поляризації, нерівності та бідності людського розвитку як всередині, так і між країнами, а також зниження рівня суспільного добробуту, порушення соціальних, трудових та екологічних стандартів, звуження соціальних прав громадян. Це вимагає від держав удосконалення соціальної політики, у чому значно просунулися ряд країн Європейського Союзу. Україна як країна-кандидат на вступ до цього Союзу має бути готовою до наближення своєї соціальної політики до європейських настанов у цілому, в аспекті статистичного забезпечення зокрема. Це актуалізує дослідження основних систем показників, які застосовуються для вимірювання та порівняльного аналізу ефективності соціальних політик держав світу та країн – членів Європейського Союзу.

Проблемам нерівності у стані людського розвитку присвячена спеціальна Доповідь Програми розвитку ООН "За межами доходів, за межами середніх показників, за межами проблем сьогодення: нерівність у стані людського розвитку в XXI столітті" [14]. У доповіді окреслено основні прояви та види нерівності. Наголошено, що "з'являється нерівність нового покоління: спостерігається розрив у розширених можливостях, незважаючи на скорочення розриву в базових можливостях" [14].

Автори зазначають про необхідність оновлення методологічних підходів вимірювання та систем показників: "При аналізі нерівності мають бути враховані не лише показники, які стискають інформацію у єдину цифру та враховують, у яких формах нерівність проявляється серед населення, в різних місцях і з плином часу. Щодо кожного аспекту людського розвитку, має значення весь спектр нерівності (відмінності в досягненнях серед населення відповідно до різних соціально-економічних характеристик)" [2]. Від якості систем вимірювання та можливості міжнародного зіставлення показників залежить ефективність прийняття урядових рішень щодо коригування або реформування соціальної політики, удосконалення механізмів її реалізації. Поширеною є практика розроблення систем вимірювання з використанням складових добробуту. Добробут населення як базова категорія соціально-економічної політики

характеризується багатовимірністю тлумачень і методологічних підходів до оцінювання, зокрема критеріїв та систем показників. Розробленням теоретико-методологічних і практичних питань щодо сутності та виміру добробуту опікуються міжнародні організації та наукові центри, окремі вчені та їх групи тощо. Багатогранність і багатовимірність поняття "добробут" дозволяють формувати глобальні та регіональні системи показників у вигляді індексів.

Поняття бідності є багатогранним і включає в себе як економічні аспекти, так і соціальні та політичні [1]. В науковій літературі існують різні підходи визначення бідності, зокрема: а) відсутність або недостатність певного об'єму матеріальних цінностей та грошей або б) стан браку соціально прийнятної для конкретного суспільства суми грошей або матеріальних цінностей. Іншими словами, бідність – це стан людини, первинні потреби якої такі як їжа, одяг, житло, не забезпечені в повній або частковій мірі. Так, наприклад, Н. Калашник та інші [19] наполягали, що визначальним фактором недостатнього харчування є саме низькі доходи.

Проте існує науковий підхід, за яким бідність розглядається у широкому контексті. Так, зокрема Е. Лібанова зазначає, що бідність, в її широкому розумінні – це стан невідповідності між досягнутим масовим (середнім) рівнем задоволення потреб і можливостями окремих груп та шарів населення. Але водночас бідність пов'язана і з нерозвиненістю самих потреб, прагненням задовольнити матеріальні потреби на шкоду духовним та соціальним, руйнацією (розривом) соціальних зв'язків. Це призводить не лише до низького матеріального забезпечення певних сукупностей населення, а й до специфічної системи їх цінностей та пріоритетів, до формування особливого соціального світу і особливої культури – так званої субкультури бідності, способу життя, що дисонує із загальноприйнятим у суспільстві. Отже, бідність – це не тільки (радше не стільки) матеріальні нестатки [27].

Відповідно при вимірюванні бідності не можна спиратися на набір характеристик одного виду. В науковій літературі неодноразово наголошувалось на потребі у формуванні підходу, що полягає у багатовимірності при оцінці рівня

бідності. Наразі дослідження наукових підходів до вимірювання бідності дозволяє виділити чотири основні напрями: 1) абсолютна концепція бідності; 2) відносна концепція бідності; 3) суб'єктивна концепція бідності; 4) деривaційний підхід до вимірювання бідності (рис. 1.1).

Рис. 1.1. Класифікація підходів до вимірювання бідності

Визначення абсолютної бідності спирається на зіставлення доходів, необхідних для задоволення певного набору мінімальних потреб людини, з доходами, які він має. Абсолютна бідність виражається, зокрема, у нездатності сім'ї задовольнити основні потреби в їжі, одязі, житлі. Отже абсолютна бідність трактується як неможливість підтримувати мінімальний рівень споживання, що визначається на основі фізіологічних, соціальних та культурно обумовлених нормативів. Використання в соціальній політиці категорії абсолютної бідності спирається на встановлення урядом країни набору найнеобхідніших товарів (іноді тільки харчових, іноді і харчових, і нехарчових, включаючи послуги), вартість якого становить порогове значення, межу бідності. Абсолютно бідною вважається людина, доходи якої знаходяться нижче цієї межі [3].

Таким чином, концепція абсолютної бідності тісно пов'язана з поняттям межі бідності. Абсолютна бідність вимірюється як кількість людей або домогосподарств, чий рівень споживання або доходу перебуває за межею бідності.

З такого погляду абсолютна бідність – це стан, коли людина не має достатніх ресурсів для підтримки мінімального фізичного здоров'я. Нерідко вимірюється рівнем споживання калорій або якістю харчування. В міжнародному

порівнянні поріг абсолютної бідності є приблизно однаковим, на відміну від інших видів бідності, і є легшим для подолання. В межах цієї концепції також іноді виокремлюють показник крайньої бідності. Крайню бідність визначають як повну відсутність засобів, необхідних для задоволення основних особистих потреб, таких як їжа, одяг та житло.

Із розвитком індустріалізації, зростанням продуктивності праці, покращенням рівня суспільних благ та зростанням їх доступності загальна частка населення, яке живе в абсолютній бідності, в світі постійно зменшується. Кращі умови життя неодмінно ведуть до поліпшення стану здоров'я, освіти, а також зростання можливостей для всіх верств населення.

Згідно з концепцією відносної бідності остання визначається як неможливість внаслідок нестачі коштів підтримувати спосіб життя, притаманний конкретному суспільству в конкретний період часу. Таким чином, до бідних верств населення відносяться ті, хто не з власної волі позбавлений благ, які більша частина населення вважає необхідними: належного житла, їжі, одягу, здоров'я (внаслідок неможливості вести здоровий спосіб життя, своєчасно лікуватися, відпочивати, займатися спортом тощо), брати участь в суспільному житті так, як це прийнято в оточуючому соціальному середовищі [3].

Відносна бідність зустрічається в кожній країні і вважається постійно зростаючою, а також такою, що практично неможливо викорінити. Цей вид бідності виникає тоді, коли людина не має певного мінімального рівня життя у порівнянні з рештою населення країни, або не має змоги користуватись певним мінімальним життєвим рівнем, визначеним урядом і яким користується більшість населення країни. Саме тому поріг відносної бідності є плаваючим та залежить від рівня розвитку країни.

Райнерт Е., який є фундатором відносної концепції бідності, вважав, що при скороченні ресурсів, які знаходяться у розпорядженні сім'ї або індивіда, відбувається відмова від участі у різного роду діяльності, що вважається культурою для даного суспільства. Ця виокремлена межа, що поділяє суспільство на багатих і бідних, знаходиться у певній умовній точці, по досягненню якої

відбувається диспропорційне зменшення ресурсів. Межа бідності за Райнертом, визначається з кількості тих, хто потерпає від різного роду негараздів і рівень доходів яких складає 50–60 % від середнього.

Із розвитком індустріалізації, зростанням продуктивності праці, покращенням рівня суспільних благ та зростанням їх доступності загальна частка населення, яке живе в абсолютній бідності, в світі постійно зменшується. Кращі умови життя неодмінно ведуть до поліпшення стану здоров'я, освіти, а також зростання можливостей для всіх верств населення.

Таким чином, на відміну від абсолютної бідності відносна бідність трактується як невідповідність певним середнім показникам споживання. При визначенні відносної межі бідності орієнтуються на певну пропорцію середнього (медіанного) особистого доходу, який має в своєму розпорядженні окрема особа.

Тобто, абсолютна бідність визначається відповідно до прийнятої в країні межі бідності, а відносна – за майновим розшаруванням населення (наприклад, бідними вважається певна частина – від 10% до 30% – населення з найнижчими доходами).

Вище наведені концепції спрямовані на пошук об'єктивного підходу до вимірювання бідності, проте існує напрямок наукової думки, згідно до якого тільки сам індивід може визначити, чи є він бідним. У цьому випадку йдеться про суб'єктивну концепцію бідності.

Суб'єктивну бідність розуміють як таку, що визначається за самооцінкою; тобто людина тоді є бідною, коли вона сама так себе ідентифікує [42].

Для визначення критерію суб'єктивної бідності аналізують уявлення населення про обсяг ресурсів (доходів), необхідних для задоволення мінімальних потреб. Технічно це може бути реалізованим, наприклад, при проведенні вибіркового обстеження населення (домогосподарств). За його результатами визначається, який рівень доходів забезпечує прожитковий мінімум і запобігає бідності, а також як населення класифікує своє матеріальне становище.

Слід зазначити, що три перелічені вище підходи, а саме абсолютної, відносної і, певною мірою, суб'єктивної бідності, зорієнтовані на визначення

бідності по доходах. В той час як, згідно з депривaційним підходом до вимірювання бідності, бідними вважаються індивіди, чиє споживання не відповідає прийнятому в суспільстві стандарту, у яких немає доступу до певного набору благ і послуг. Тобто, йдеться про розширення трактування бідності, оскільки при цьому підході до вимірювання бідності враховується наявність різних ознак обмеженості доступу до базових соціальних благ, тобто депривації.

Узагальнення основних концепцій до вимірювання нерівності представлено на рис. 1.2.

Рис. 1.2. Класифікація основних концепцій до вимірювання економічної нерівності

Франсуа Бургіньйоно [61], колишній головний економіст Світового банку (2003–2007), створив економічну модель «Трикутник: бідність–економічне зростання–нерівність», яка базується на ідеї про те, що зміна рівня бідності в країні може бути повністю визначена зростанням доходів та нерівності доходів. Згідно із цією моделлю агрегований рівень доходів та економічне зростання з одного боку і перерозподіл та зміна розподілу добробуту в країні з іншого впливають на однин одного. Обидва явища, в свою чергу, мають вплив як на рівень абсолютної бідності, так і на зменшення бідності загалом. Ці процеси необхідно враховувати під час економічного аналізу та розробці стратегії

економічного розвитку в країні. В даній моделі ріст бідності визначається як функція економічного зростання, перерозподілу та зміни розподілу (Δ бідність ≡ F (економічний ріст, перерозподіл, Δ розподіл)), де економічне зростання визначається рівнем доходу на душу населення, а нерівність індексом Джині. Нерівність та економічне зростання впливають один на одного, і обидва впливають на рівень абсолютної бідності.

Тобто, зростання нерівності прямо веде до зростання рівня абсолютної бідності в країні. Зміна рівня нерівності впливає на абсолютну бідність через два канали: 1) зміна рівня відносної бідності автоматично впливає на рівень абсолютної бідності, таким чином, впливає на кількість людей, що перебувають за межею бідності; 2) зміна відносної бідності впливає на еластичність зростання бідності. Тому для зменшення бідності необхідне поєднання державних заходів, спрямованих на економічний розвиток та зменшення нерівності (рис.1.3).

Рис. 1.3. Взаємозв'язок бідності, нерівності та економічного зростання та їх взаємовплив

Для зменшення рівня бідності нерідко застосовуються такі інструменти як реструктуризація державних видатків та розробка цільових програм підтримки

населення. Так, реструктуризація державних видатків може позитивно сприяти розвитку людського капіталу та матиме довгостроковий тривалий ефект на зменшення бідності в країні. Наприклад, реструктуризація витрат на користь охорони здоров'я та освіту вплине на зменшення бідності в даному конкретному періоді і приведе до запобігання розвитку збідніння населення у майбутньому.

Реструктуризація також може сприяти зростанню інвестицій в інфраструктуру, що веде до прискорення економічного зростання. Введення цільових програм субсидій приведе до негайного впливу на скорочення бідності.

Подолання бідності вимагає комплексного підходу до реформування фінансової системи, системи охорони здоров'я, національної системи освіти, системи соціального захисту населення. І хоча військовий конфлікт та пандемія лише посилили зростання бідності в різних регіонах України, проте це не може бути причиною її ігнорування.

РОЗДІЛ 2. ОЦІНКА РІВНЯ БІДНОСТІ НАСЕЛЕННЯ В УКРАЇНІ

1.1. Оцінка бідності українського населення за основними статистичними показниками

Із розвитком індустріалізації, зростанням продуктивності праці, покращенням рівня суспільних благ та зростанням їх доступності загальна частка населення, яке живе в абсолютній бідності, в світі постійно зменшується. Кращі умови життя неодмінно ведуть до поліпшення стану здоров'я, освіти, а також зростання можливостей для всіх верств населення. На державному рівні в Україні за роки незалежності введено ряд законодавчих актів, направлених на зменшення нерівності та підтримку життя населення країни.

Незважаючи на те, що Україна має великий потенціал для процвітання, значна частка населення живе в порівняній бідності. Уникнути бідності взагалі неможливо, як неможливо її подолати, тим більше у країнах з перехідною економікою. Але це явище має бути контрольованим і регульованим, бо соціальною проблемою бідність стає тоді, коли виходить з-під державного контролю, набуває застійної та хронічної форми.

Низький рівень життя широких верств населення у поєднанні із надмірним - за європейськими стандартами - майновим розшаруванням є чи не основною соціальною проблемою України. Таку невиправдано високу ціну платить суспільство за економічні трансформації.

Розуміння соціальних нерівностей, передбачає вимірювальну методологію, яка на індивідуальному рівні включатиме наступні базові комплексні параметри:

1) ресурсні (комплексні матеріальні та нематеріальні ресурси життя, соціальних та індивідуальних досягнень доступні та спожиті індивідом);

2) оціночні (оцінка індивідуальної можливості (спроможності) скористатись певними благами, оцінка справедливості режиму доступу до суспільних благ в залежності від соціальних потреб та самоідентифікації

індивідів в соціальному просторі, оцінка соціальної значущості власної діяльності у порівнянні з іншими);

3) діяльнісні (установки на активність, яка збільшує ресурсну спроможність індивідів, та задоволеність результатами)[12].

Визначити злиденність можна за схемою Світового банку, який розділяє країни за рівнем доходу. Для найбідніших країн встановлює планку майже 2 дол. на день на особу. Якщо людина витрачає менше такої суми, вона є надзвичайно бідною. Для країн зі статками нижче середнього цей показник – близько 3 дол. Для більш розвинених держав –5,5 дол. на людину в день. Для України Світовий банк встановив планку на найвищому рівні – 5,5 дол. Це приблизно 50 грн. Ні, це не помилка, річ у тім, що долар рахується за ПКС, тобто, "паритетним" курсом [61].Розглянемо динаміку показників рівня доходу населення і розміру середньої заробітної плати за останні 5 років в Україні в табл.2.1.

Таблиця 2.1.

Динаміка показників рівня доходу та середньої заробітної плати за період 2019-2023 рр

Показники	2019р	2020р	2021р	2022р	2023р	Відхилення 2023 /2019рр	
						+,-	%
Рівень доходу населення, млн. грн.	3744060	4045191	4863519	5257066	-	-	-
Розмір середньомісячної заробітної плати, грн.	10497	11591	14014	14847	17442	6945	166,2

На основі даних таблиці можна зробити висновок, що всі соціальні показники зросли. Рівень доходу населення за 2019-2023 рр. стабільно зростав.

На кінець 2022 р. збільшився на 1513006 млн. грн. (40,4%). Розмір середньомісячної заробітної плати також стабільно зростав, в результаті на кінець 2023 р. збільшився на 6945 грн. (66,2%).

Динаміка підвищення рівня доходу населення на тлі незначного збільшення офіційного розміру середньої заробітної плати в зазначений період, може свідчити про збільшення тіньового сектору , в частині виплати заробітних плат «в конверті», та ухиляння від сплати податків. А також, пояснюється наведеними вище показниками осіб, які змінили громадянство, отримали вид на проживання, або ж виїхали за кордон з метою заробітку. І виступають інвесторами , які вливають кошти в економіку України.

Якщо говорити про прогнозні показники, то згідно з пояснювальною запискою До держбюджету, в 2024 році середня заробітна плата українців зросте до 19261 грн., у порівнянні з нинішнім показником 17442 грн., і показником 2022 року – 14847 грн. [4,5,6] (рис. 2.1) .

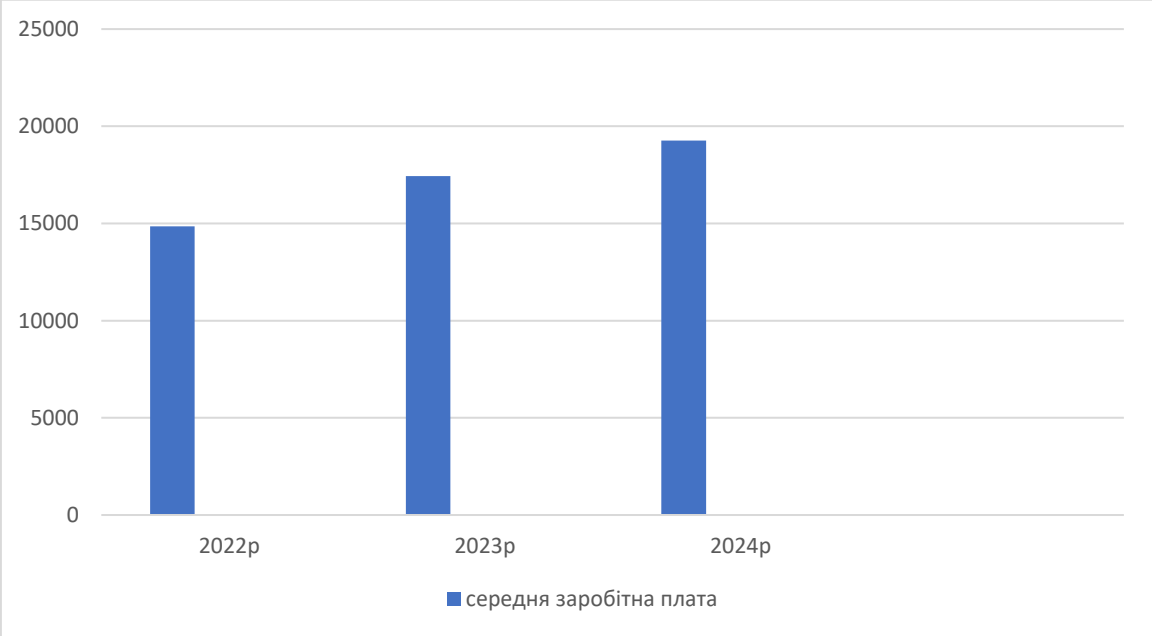

Рис.2.1 Динаміка розміру середньої заробітної плати за період 2022-2024 рр., грн

Проте, планка інфляцій 2023 року – 28,4% , що не дасть українцям жити «на широку ногу», оскільки реальний приріст заробітку складе лише 1,4%.

Додамо, що у серпні 2022 року інфляція була на рівні 21,8%. А у 2021 році – 10% [4,5,6] (рис. 2.2).

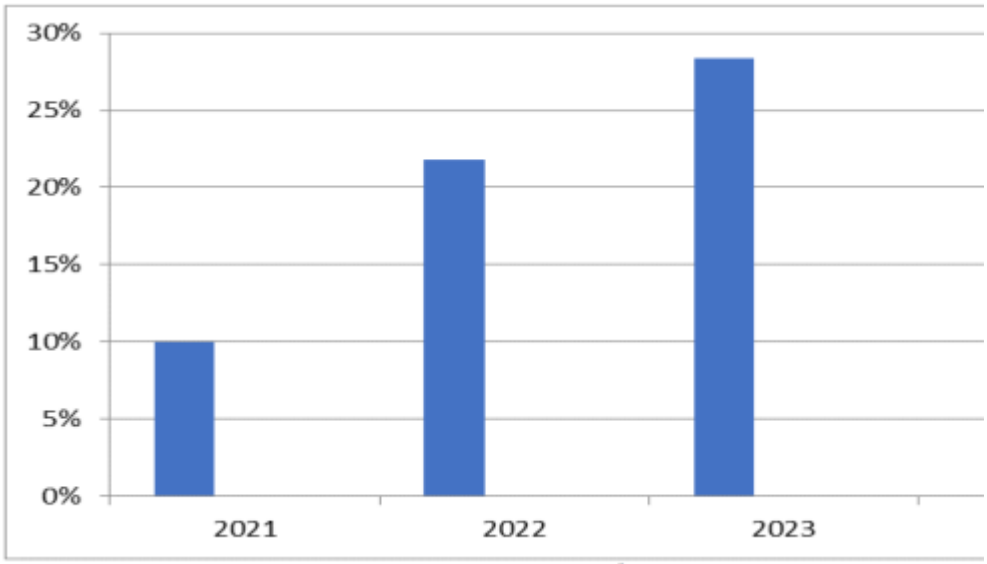

Рис.2.2 Динаміка рівня інфляції за період 2021- 2023 рр., %

Боротьба з бідністю є однією з найважливіших глобальних проблем сучасності. Але в Україні вона актуалізувалася найгостріше з початком військового вторгнення. Тому в нинішніх суспільно-економічних умовах в Україні одним із найбільш актуальних завдань є підвищення ефективності та адресності соціальної підтримки, удосконалення соціального управління на всіх рівнях -від державного до місцевих громад.

Зокрема, оцінимо динаміку обсягів соціальних виплат, в тому числі, у зв`язку з тимчасовою втратою працездатності за період 2018-2022 рр. в Україні в табл.2.2.

Обсяги соціальних виплат за аналізований період збільшили, в результаті на кінець 2022 р. приріст склав 69188,9 грн. на рік (або на 24,21%).

Підвищення соціальних виплат говорить про стабільну соціальну підтримку від держави. Виплати у зв’язку з тимчасовою втратою працездатності також з кожним роком зростали, так за 2018-2022 рр. збільшились на 9443 млн. грн. (155,63%).

Таблиця 2.2.

Динаміка показників обсягу соціальних виплат, в.т.ч. у зв`язку з тимчасовою втратою працездатності, млн. грн. за період 2018-2022 рр

Показники	2018р	2019р	2020р	2021р	2022р	Відхилення 2022 /2018	
						+,-	%
Обсяги соціальних виплат , млн. грн	285761,7	309363,6	321786,7	346720,5	354950,6	69188,9	124,21
В.т.ч. , у зв'язку тимчасовою втратою працездатності, млн. грн.	6067,6	7747	9803,9	12439,4	15510,6	9443	255,63

Це пов’язано зі збільшенням розміру допомоги, а також зі збільшенням кількості листків тимчасової непрацездатності. Наприклад, у 2021-2022 рр. значний приріст кількості листків тимчасової непрацездатності викликаний випадками інфікування COVID-19[4,5,6].

Практичне вирішення цих завдань вимагає покращання відповідного статистичного забезпечення, зокрема вдосконалення джерел даних з метою здійснення поглиблених досліджень матеріального становища населення, визначення й оцінювання ризиків і факторів, які зумовлюють добробут населення та соціальну стабільність.

Багатовекторність досліджень рівня життя населення в цілому і, зокрема, найменш забезпечених його верств вимагає системного підходу до визначення та характеристики не тільки основних індикаторів, а й самих понять, процесів та явищ. Дослідниками пропонуються численні підходи до вимірювання бідності, малозабезпеченості та соціальних виключень . Кожен із них має свої недоліки та переваги, але жоден не надає однозначних оцінок явищ, оскільки значною мірою залежать від цілей дослідження та національної специфіки [3].

У соціальній статистиці використовують такі показники бідності [8,9,11]:

1. Рівень бідності (масштаб бідності, межі бідності, коефіцієнт бідності) - це частка населення, що мають середньодушові доходи, нижчі за певний стандарт (найчастіше - за прожитковий мінімум).

2. Дефіцит доходу - загальна сума грошових коштів, необхідних суспільству для покриття різниці між існуючими доходами бідних і встановленим стандартом.

3. Коефіцієнт глибини бідності (зазор бідності) - дефіцит доходу у розрахунку на одного бідного.

Абсолютно бідними також вважають тих, хто витрачає на харчування понад 60% свого доходу (частка витрат на продовольство в загальному обсязі витрат домогосподарств має назву коефіцієнта Енгеля), або чия калорійність харчування є меншою за 2100 ккал на добу [12].

До бідних можна віднести також осіб, позбавлених можливості споживання певних благ, тобто які, наприклад, не мають набору з трьох найбільш поширених товарів тривалого користування (кольорового телевізора, пральної машини та холодильника) або позбавлені нормальних житлових умов (з центральним газопостачанням, водогоном та каналізацією) [13].

Рівень бідності можна також оцінити опосередковано через показники рівномірності розподілу доходів. Зазвичай чим більш нерівномірно розподілені доходи всередині суспільства, тим більша частина населення буде вважати себе бідною .

Зокрема, за даними регіонального директора Світового банку у справах країн Східної Європи Аруп Банерджі, 25% населення України житимуть у бідності до кінця 2022 року(порівняно з трохи більше ніж 2% до війни), а до кінця наступного року ця цифра може зрости до 55 % [4,5,6], рис. 2.3.

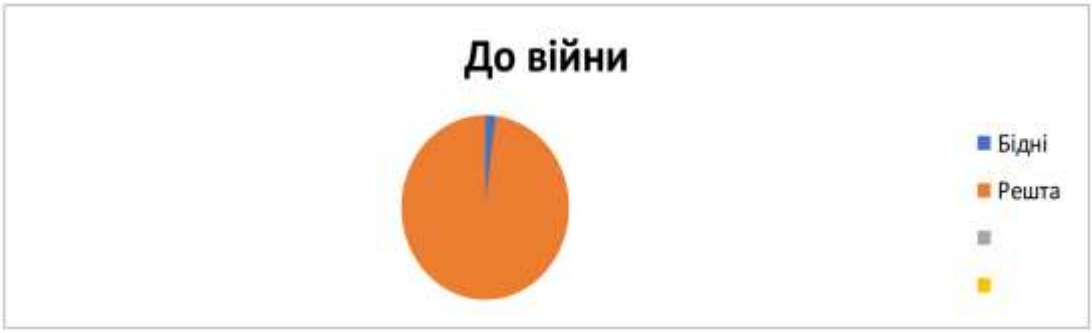

Рис.2.3 Рівень бідності в Україні до війни,%

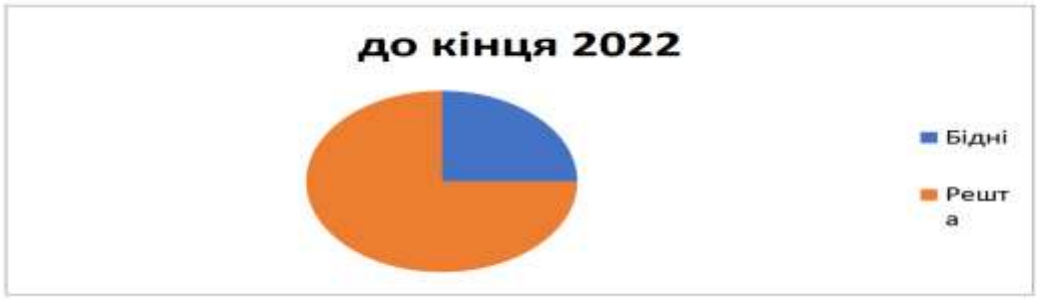

Рис.2.4 Рівень бідності в Україні в 2022 році,%

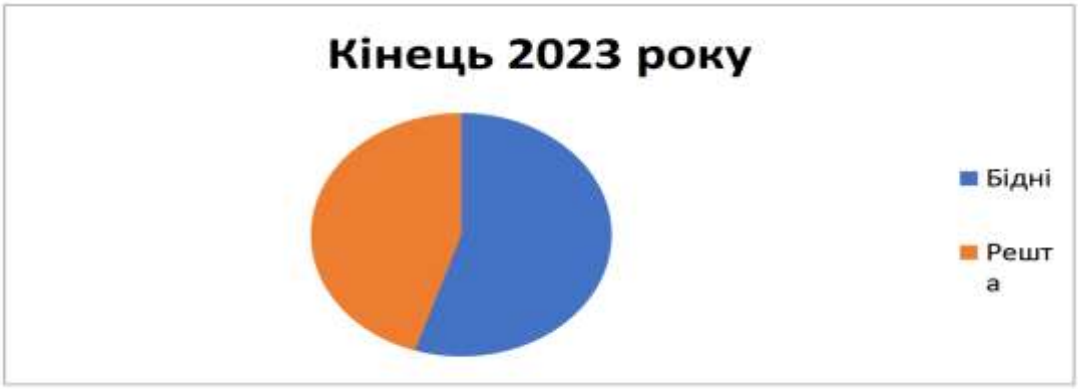

Рис.2.5 Прогнозований рівень бідності в Україні до кінця 2023 року,%

Через російське вторгнення у 2022 році рівень бідності в Україні виріс з 5,5% до 24,2%, в результаті більше 7 мільйонів чоловік опинилися за межею бідності, так як після початку війни в Україні різко подорожчали продукти, паливо, послуги й т. ін. Найбільш відчутні наслідки зубожіння зафіксовані в сільській місцевості, оскільки між містом і селом спостерігається великий розрив. Враховуючи, що безробіття неофіційно становить 36%, а інфляція досягла 26,6% в кінці 2022 року, бідність може різко зрости. Згідно з прогнозом Світового банку, рівень бідності в Україні виросте в десять разів. Повідомлялося, що 25% населення України житимуть у бідності до кінця 2022 року, а до кінця 2023 року ця цифра може зрости до 55%.

2.2.Майнове розшарування населення України в статистичному вимірі

На сьогоднішній день бідність у поєднанні з нерівністю доходів у світовій економіці є однією із найбільш актуальних економічних проблем сучасності. Принципи розподілу та перерозподілу доходів передбачають механізм вирішення низки економічних та соціальних проблем, безпосередньо впливають на рівень бідності та суспільного добробуту населення.

Система розподілу визначає можливості отримання доходу від володіння певними ресурсами, систему стимулів до праці, поділ людей на класи і соціальні групи, вирішення проблеми бідності та інше.

У плановій економіці існували зрівняльний розподіл прибутків і доходів та система перерозподілу соціальних благ через суспільні фонди споживання. Така система розподільних відносин дозволяла створити для більшості членів суспільства однакові умови матеріального добробуту, але не створювала стимулів до зростання виробництва, оскільки не передбачала достатньої диференціації і доходів, і суспільства [26].

Сьогодні ринкова економіка диктує нові правила, а з ними і нові результати, які не завжди є позитивними. Одним із негативних наслідків сучасної економічної системи є високий рівень диференціації доходів у більшості країн світу.

Проблема злиденності для сучасної України не є загрозливою, на відміну від питання нужденності та незабезпеченості, які є вкрай болючими. За об'єктивними оцінками до середнього класу (за стандартами розвинених країн) в Україні можна віднести 10-12 % населення, ще 1-2 % є багатими та надбагатими. Всіх інших, а це понад 85 %, можна вважати тією чи іншою мірою бідними.

В розвинених країнах структура суспільства зовсім інша: близько 5 % населення є багатими, 80 % - середній клас, 15 % - відносяться до категорії бідних.

Бідність населення має значні негативні наслідки, серед яких одним із головних є втрата людського потенціалу країни, особливо в сфері освіти та охорони здоров'я.

Така ситуація не лише негативно позначається на поточній соціально-економічній ситуації, а є перешкодою для подальшого національного розвитку. Особливої гостроти ця проблема набуває, якщо зважати на сучасні процеси формування постіндустріального суспільства.

Так, за висновками фахівців ООН, якщо кілька десятиліть тому конкурентні переваги були у країн з багатими природними ресурсами, капіталами, то сьогодні економічне зростання на 64 % залежить від людського й соціального потенціалу, від природних ресурсів на - 20 %, від капіталу - на 16 %.

Тому, проблема подолання бідності і сприяння розвитку людського потенціалу є однією з найголовніших для сучасної України, від вирішення якої значною мірою залежить успішність її подальшого соціально-економічного розвитку.

Тому найбільша частка доходів, які не враховуються офіційною статистикою, припадає на 2 останні та найбільш заможні групи населення за рівнем доходів. Це також можна пояснити тим, що саме високодохідні групи населення найбільше скористалися вигодами економічного підйому 2000-2008 років [26].

За аналізом кривої розподілу доходів для різних груп населення з 2002 по 2008 роки, можна зробити висновок, що основними верствами населення, які отримали від цього вигоду були найбільш багаті прошарки суспільства, які і до цього отримували високий рівень доходів.

Для найбільш заможних 20% населення України темпи приросту доходів протягом періоду економічного підйому були значно вищими, ніж для середньостатистичного громадянина.

Також можна зазначити, що доходи 10% найменш заможної частини населення також продемонстрували приріст вище середнього по виборці, але

з нашої точки зору це відбувалося у результаті вторинного перерозподілу доходів через систему соціальних трансфертів у той час як приріст доходів вище середнього у найбільш заможної частини населення відбувався за рахунок їх первинного розподілу.

Таким чином, з метою оцінювання реальної ситуації щодо майнового розшарування населення України за рівнем доходів та врахування рівня тінізації української на рівні 40% від ВВП необхідно здійснити наступні коригування: збільшити пропорційно до оціненого рівня тіньової економіки України отримувані доходи 2 останніх за рівнем доходів верств населення України.

У результаті проведеного аналізу можна зробити висновок, що за підрахунками квінтильний коефіцієнт диференціації загальних доходів населення є в середньому в 1,5 рази вищим від показника, що надається офіційними джерелами, якщо врахувати тіньовий сектор економіки держави. Аналогічним чином було отримано скоригований показник індексу Джині для України та проаналізованого його динаміку протягом 1980-2021 років [26].

З врахуванням тіньового сектору економіки в Україні основні показники рівня нерівності доходів в державі суттєво відрізняються від тих, що надаються офіційними джерелами.

Найбільш повне уявлення про диференціацію доходів населення дає крива Лоренца, яка дає змогу уявити загальну картину розподілу «розшарування» доходів між різними групами населення. Вона показує ступінь нерівності в розподілі доходу в суспільстві та відображає частку доходу, що припадає на різні групи населення, сформовані на підставі розміру доходу, який вони отримують.

Криві Лоренца показують відсутність суттєвого покращення ситуації в розподілі доходів населення за останні шість років, оскільки у 2012 р. 95,8% населення отримали 64,3% сукупного доходу, а лише 4,2% населення - 35,7% доходу, на 01.01.2021 р. спостерігається майже така сама ситуація: 87,2% населення володіють всього 58,2% сукупного доходу, а 12,8% - 41,8%.

Оскільки в умовах ринкової економіки не може бути суцільної рівності, то соціальна політика держави повинна бути спрямована на те, щоб відхилення лінії кривої Лоренца від лінії абсолютної рівності не було надмірним.

Кількісну оцінку сумарної диференціації рівня доходів населення дає коефіцієнт Джині, який широко використовується в міжнародній практиці. Коефіцієнт Джині дає змогу виявити ступінь економічної поляризації суспільства в країні та дає можливість кількісно оцінити цю нерівність. На відміну від кривої Лоренца, яка показує значну диференціацію доходів населення України, коефіцієнт Джині показав протилежний результат.

Квінтильний коефіцієнт диференціації доходів, що коливається в межах 2,9-3,4 та Індекс Джині з середнім значенням близьким до 0,25 більшою мірою відповідають рівню соціальної напруги та занепокоєння населення значним майновим розшарування в державі (рис. 2.6).

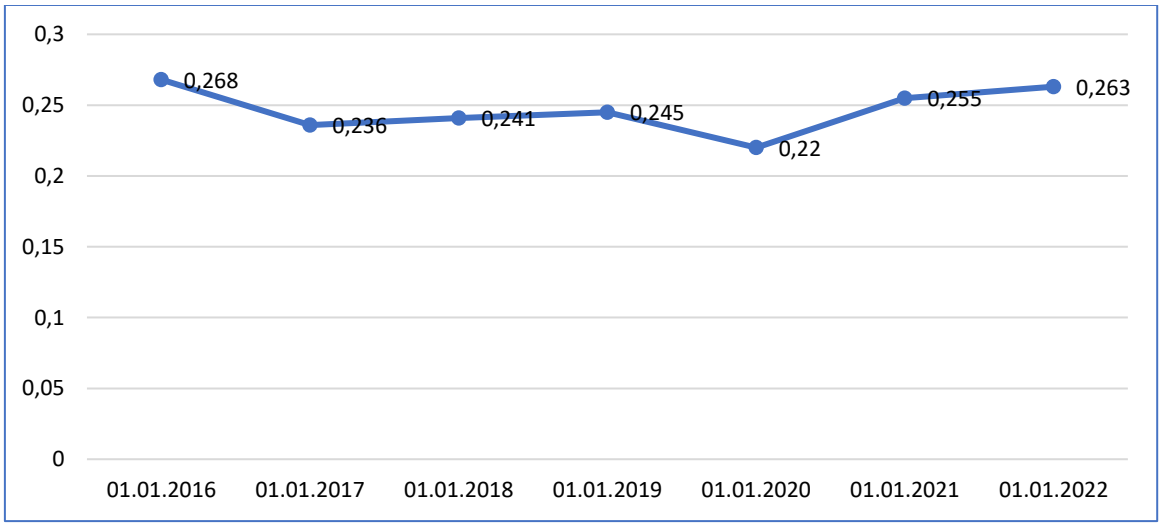

Рис. 2.6. Значення коефіцієнта Джині для України

За 2016-2022 рр. значення цього коефіцієнта змінилося з 0,268 до 0,263 тобто зменшилось на 1,87%. У 2021 р. Україна разом з Ісландією (23,6%), Словаччиною (23,7%), Норвегією (23,9%), Словенією (24,5%) та Чехією (25%) потрапила в лідери країн з найнижчою нерівністю доходів населення [27].

Уряди цих країн підтримують високий рівень соціального захисту та проводять політику вирівнювання доходів. В Україні значення коефіцієнта Джині у 2022 р. становило 26%, що порівняно з розвинутими країнами є одним

з найнижчих показників, що має вказувати на низьку диференціацію доходів населення, тобто незначну різницю між бідними та багатими. Наприклад, коефіцієнт Джині у високорозвинених країнах, таких як Данія, Німеччина, Франція, становив 27,4%, 30,1%, 29,2% відповідно.

Але якщо розглядати якість і рівень життя населення України, то наша країна займає далеко не перші позиції у світових рейтингах. Таке заниження показника нерівності доходів населення пов'язане з багатьма причинами, такими як недостатня якість вибіркових обстежень домогосподарств, недоврахування неформального сектору економіки.

Поряд із високим рівнем бідності в Україні спостерігається посилення поляризації доходів як між соціальними групами населення, так і в розрізі територій, що стимулює збільшення масштабів бідності та знедоленості.

Протягом останніх років має місце інтенсивний процес перерозподілу загального обсягу грошових доходів в Україні на користь заможних груп на тлі скорочення частки доходів найбідніших верств населення.

Проблема бідності в національних масштабах набула крайніх форм за багатьма показниками сучасний соціально-економічний розвиток України не відповідає навіть концепції базових потреб з метою задоволення населення мінімальними благами на основі суспільних запитів.

В цьому контексті, найбільш вагомі пропозиції щодо подолання нерівності доходів населення можливо сформулювати в напрямі здійснення таких суспільно необхідних заходів:

- визначення реального розміру прожиткового мінімуму;
- встановлення мінімальної заробітної плати на рівні, не нижчому за реальний прожитковий мінімум;
- детінізація фінансових потоків та легалізація ринку праці;
- зменшення надмірної міжгалузевої та поселенської диференціації заробітної плати шляхом удосконалення тарифної системи та запровадження галузевих стандартів оплати праці;
- перегляд системи соціальних виплат і пільг;

- зниження податкового навантаження на доходи бідного населення шляхом використання прогресивної шкали оподаткування доходів фізичних осіб.

З метою підвищення суспільного добробуту населення окремих країн одним із основних завдань кожної держави повинно бути забезпечення належного рівня життя усіх верств населення, а також стримування надмірної диференціації населення за розміром отримуваного доходу.

Для цього є необхідним: оптимізація системи перерозподілу в державі на прикладі країн Скандинавії; зростання рівня та ефективності державної соціальної підтримки в країні; підвищення податкового навантаження для великого бізнесу та найбільш заможних верств населення; підвищення рівня оплати праці; зменшення рівня безробіття; зменшення рівня корупції; створення рівних можливостей для всіх верств населення у сфері освіти та охорони здоров'я.

2.2. Вплив соціального явища бідності на процеси макроекономічного розвитку України

У даний час в Україні бідність - це масове явище, яке не можна подолати тільки економічними важелями. Проблема бідності в Україні потребує системного підходу для врахування не тільки економічних, соціальних та правових механізмів, але й психологічних аспектів, потребує розглядання в широкому гуманітарному контексті, як явище, що обмежує свободу людини.

Аналізуючи законодавство України, вбачається низький рівень видатків, спрямованих на подолання бідності в Україні. Наявні законопроекти, зареєстровані в Комітеті з питань соціальної політики, лише вносять зміни до законодавства, через що належним чином не впливають саме на вирішення проблеми.

Звісно, головною проблемою системи соціального забезпечення в Україні є недостатність коштів. Для реалізації системного вирішення проблем

боротьби з бідністю необхідно конструктивно поділяти видатки на конкретні, найбільш незахищені, соціальні сфери. При цьому необхідно враховувати динаміку макроекономічних показників (рис. 2.7, 2.8).

Рис. 2.7. Динаміка фактичного та прогнозного значення ІЦВ

Рис. 2.8. Динаміка фактичного рівня безробіття, %

Проблема бідності населення в Україні набуває ще більшого звучання в умовах фінансово-економічної кризи, яка суттєво вплинула на соціально-економічний стан України. Світовий досвід свідчить про те, що у часи економічних та політичних криз проблема бідності надзвичайно загострюється та здатна досягти масштабів соціальної катастрофи. Недарма бідність в Україні полягає, у першу чергу, у стрімкому характері негативних

процесів, що почали відбуватися водночас, і тим самим спричинили появу бідності.

Вбачається, що основною статтею видатків є саме соціальний захист, зокрема, пенсіонерів - 55,5%. При цьому вбачається, що допомога вказаної категорії населення здійснюється переважно на державному рівні, забезпечуючи необхідні витрати саме з державного бюджету України (рис. 2.9). В наслідок цього з'являється впевненість кожного громадянина, перебуваючого на пенсійному забезпеченні, в реальному систематичному отриманні допомоги, з чого витікає підтримання рівня проживання останніх та зменшення чисельності бідних відповідно.

Рис. 2.9. Динаміка видатків загального фонду державного та місцевого бюджету на соціальний захист пенсіонерів

При цьому на рис. 2.9 вбачається, що в період часу з 2007 по 2022 роки ситуація не змінювалась, перебуваючи на рівні 0,02 млрд. грн. Це свідчить про недостатню увагу держави до наукових досліджень у цій сфері, що призводить до прийняття неефективних засобів та шляхів реалізації Стратегії подолання бідності в країні. Тому бідність, як соціальний феномен, який виявляється у всіх сферах громадського життя, у всіх аспектах соціальних відносин, заслуговує найпильнішої уваги соціологів [28, с. 81-85].

Рис. 2.10. Динаміка видатків на дослідження і розробки у сфері соціального захисту, млрд. грн.

Окрім цього, аналізуючи видатки загального та спеціального фондів, виділені на соціальний захист та соціальне забезпечення, вбачається його зріст, зокрема, видатки зведеного бюджету на 278,1 млрд. грн (рис.2.11), що однозначно вказує на позитивний крок на шляху боротьби з бідністю.

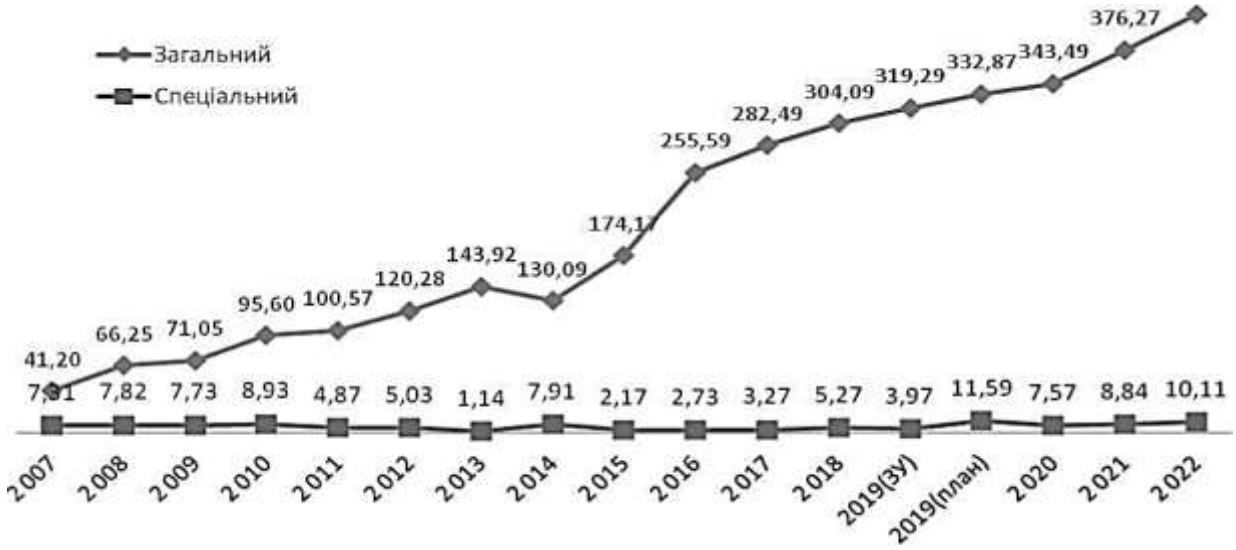

Рис. 2.11. Динаміка видатків зведеного бюджету на соціальний захист та соціальне забезпечення

Вважається, що проблема бідності, як соціального феномену, виникає внаслідок порушень об'єктивно зумовлених пропорцій соціального виробництва:

-пропорцій діяльності (співвідношення соціально неоднорідних видів праці, співвідношення зайнятого і незайнятого у суспільному виробництві населення);

-пропорцій станів (диференціації населення за рівнем забезпеченості

матеріальними, духовними й соціальними благами, співвідношення між елементами добробуту та фазами його відтворення);

-пропорцій відношень (людина - суспільство - природа, людина - соціальна група - клас -суспільство).

В їх основі лежить ключова пропорція між виробничою і споживчою силою суспільства, виразом якої є співвідношення робочого й вільного часу. Бідність - це не просто складне соціально-економічне, а й культурно-моральне явище, що характеризується нездатністю індивідів або соціальних груп самим оплачувати вартість необхідних благ. Бідність залежить від загального стандарту рівня життя в певному суспільстві.

Нужденність стала звичною реальністю для великих груп населення, не тільки тих, хто опинився в екстремальних умовах, а й для тих, хто раніше міг забезпечити себе і свою родину, тобто для робітників кризових галузей, зокрема осіб з високим рівнем освіти або кваліфікації.

Зниження реальних доходів населення і розповсюдження бідності в Україні в роки ринкових реформ - це результат не тільки падіння обсягів та рівня виробництва, високого рівня інфляції, а й наслідок відсутності ефективних державних механізмів щодо сприяння адаптації населення до нових економічних умов. Загрозливі масштаби бідності та виникнення явища застійної бідності вимагає від держави першочергових дій, направлених на поліпшення становища населення, яке опинилося на межі зубожіння.

У зв'язку із цим виникає необхідність прийняття спеціальної державної програми допомоги бідним верствам населення України.

Адже економічні негаразди неминуче призводять до зниження розміру заробітної плати, зростання заборгованостей із її виплати, зростання утриманців за рахунок звільнених та безробітних, що веде до зниження рівня доходів населення та зростання частки бідних.

Бідними стали люди, які чесно працювали і працюють у державі, жили за її законами, а існуюче в Україні явище бідності зайнятого населення є наслідком порушень у системі оплати праці та формуванні ринку робочої сили

[29].

На рис. 2.12 вбачається, що в період часу з 2007 року по 2012 рік наявний великий зріст здійснених виплат задля Соціального захисту держави на випадок непрацездатності, що вказує на рівень безробітних громадян України та, відповідно, й на рівень бідності.

Рис. 2.12. Динаміка видатків на соціальний захист безробітних, млрд. грн.

Але, оскільки бідність є результатом соціальної нерівності, це явище завжди камуфлювало. Законодавство України вживає термін «малозабезпеченість», показник «бідність» почав вживатись лише наприкінці 2002 року.

Збіднiння широких верств населення виникло одночасно з появою багатих прошарків, заможність яких пов'язана з неправедними джерелами і яким не притаманне благодійництво.

Проблема бідності дуже негативно впливає на процеси розвитку суспільства загалом. Скорочення обсягів виробництва й відповідне зниження попиту на робочу силу обернулося зниженням зайнятості, насамперед у

промисловості, будівництві та сільському господарстві, які традиційно визначали структуру ринку праці України, призвело до поширення вимушеної неповної зайнятості, зростання рівня і тривалості безробіття.

У промисловості, яка колись визначала обличчя вітчизняної економіки, ці негативні процеси виявилися настільки суттєвими, що чисельність працюючих тут нині поступається чисельності самозайнятих (включаючи тих, хто працює в особистому підсобному господарстві).

Досить важливо висвітлювати питання бідності сімей з дітьми. За низького рівня оплати праці навіть двоє працюючих батьків не завжди можуть забезпечити гідний (за нашими низькими національними стандартами) рівень життя своїм неповнолітнім дітям. Коли працюють і батько, і мати й у родині немає непрацюючих дорослих, бідними є 26,1% сімей з дітьми, - не кажучи вже про багатодітних. Рівень бідності серед родин з однією дитиною становить 29,5%, із двома - 35,9%, із трьома - 47,0%; серед родин із чотирма дітьми він зростає до 64,1%, а з п'ятьма й більше - до 88,7 %.

Кількість дітей до трьох років є особливо помітним фактором ризику (у середньому рівень бідності серед таких родин становить 44,1 %).

Закономірно, що бідність дуже тісно пов'язана з безробіттям. Особливо небезпечне зростання так званого сімейного безробіття, характерного для малих і монофункціональних міст. Наявність у родині хоча б одного безробітного підвищує ризик бідності на 50 %, двох - у 2,3 рази, а трьох і більше (на жаль, в Україні, особливо в так званих депресивних регіонах, є й такі сім'ї) - у 2,6 рази. Майже половина безробітних жінок має неповнолітніх дітей, а 6 % - це багатодітні матері.

Бідність, як явище соціально-економічного характеру, надає негативної дії і в короткостроковій, і в тривалій перспективі на різні сфери суспільного життя. При цьому можна виділити декілька основних наслідків від збільшення масштабів і глибини бідності, які безпосередньо вплинуть на динаміку економічного розвитку України, рівень її конкурентоспроможності в глобальному економічному середовищі, і таким чином - на ієрархічне

положення національної економіки в системі соціальних зв'язків [34].

Демографічні наслідки посилення бідності - значне зниження народжуваності і зростання смертності населення, підвищення рівня захворюваності і травматизму, скорочення середньої тривалості життя, що веде фактично до депопуляції і втрати національного генофонду. У економічному контексті дія цих чинників істотно зменшує трудовий потенціал країни і тим самим обмежує відтворювальні можливості її економічної системи.

Соціальними наслідками бідності слід рахувати збільшення безробіття і нелегальної зайнятості, посилення криміногенної обстановки, появу актів громадянської непокори. Ці проблеми, породжувані бідністю, а часто і відсутністю коштів для існування, перешкоджають соціальній стабільності в суспільстві, знижують якість життя, збільшують витрати бюджету на соціальну допомогу і охорону правопорядку.

Економічні наслідки розповсюдження бідності в Україні пов'язані з перспективами її макроекономічного розвитку, а також інтеграції країни в міжнародну економіку як повноправного суб'єкта зовнішньоекономічних відносин [34].

Отже, бідність в Україні - це перш за все суспільна проблема, яка вимагає практичних дій, потребує об'єктивної та всебічної наукової оцінки поширення бідності в суспільстві з боку органів державної влади та органів місцевого самоврядування для розробки ефективних програм соціальної допомоги й упорядкування несправедливої диференціації доходів населення.

РОЗДІЛ 3. ШЛЯХИ ПОДОЛАННЯ БІДНОСТІ В УКРАЇНІ

На сучасному етапі розвитку міжнародної економіки стратегічною метою для всіх країн світу стало проголошення сталого людського розвитку. Тому на сьогодні для України одним з найважливіших питань є подолання бідності. Якщо декілька років тому ще точилися дискусії навколо цього питання, то сьогодні масове поширення та довготривалий характер бідності є беззаперечними та потребує негайних дій.

До найважливіших потреб людини, які найбільш чітко характеризують бідність у країні, відносяться такі: можливість вести здоровий спосіб життя, якісне медичне обслуговування, доступність якісної освіти, побутові умови для нормального життя, доступ до зайнятості у відповідності з набутою освітою і кваліфікацією. Навіть люди з однаковим доходом можуть мати різні можливості для забезпечення основних потреб життя. Так, люди з малих міст і селищ мають менший доступ до отримання якісної освіти, до якісного медичного обслуговування, комунально-побутових послуг, ніж жителі великих міст [19].

На нашу думку, головними напрямками скорочення масштабів бідності в Україні мають стати:

– економічне зростання. Саме економічне зростання веде до збільшення валового доходу, за рахунок якого формується фонд споживання, зростають соціальні стандарти.

– створення робочих місць. Це є досить ефективний напрям скорочення бідності, бо якщо у людей є робота, вони мають дохід та можуть поліпшити свій добробут. За даними ООН в основі бідності лежить безробіття та неповна зайнятість.

– підвищення заробітної платні та пенсії. Зі збільшенням доходів населення зможе поліпшити свій фінансовий стан, матиме доступ до якісніших продуктів харчування, кращого медичного забезпечення, різних культурних заходів, а також збільшить купівельну спроможність. Варто

зазначити, що під час розрахунку мінімального рівня заробітної плати доцільно зважати на рівень інфляції, середню заробітну плату в економіці. Цільовим орієнтиром має стати 40–50% співвідношення мінімального і середньомісячного заробітку.

– наближення офіційного прожиткового мінімуму до його фактичного значення. Саме завдяки цьому заходу показники рівня бідності будуть більш реальними. Зважаючи на те, що прожитковий мінімум є множником, на підставі якого вираховується розмір усіх соціальних виплат населенню, то такий захід приведе до підвищення добробуту населення.

– державна допомога бідним. Цей метод не приведе до подолання бідності, проте знизить гостроту проблеми. Варто зазначити, що такий захід потрібно проводити продумано, щоб не спричинити так звану «застійну» бідність, коли частина працездатного населення орієнтована тільки на допомогу. Тому виплати допомоги бідним мають супроводжуватися комплексом соціально-економічних заходів та програм.

– широка міжнародна підтримка. Багато країн світу через низький рівень доходів не мають достатніх можливостей для зменшення масштабів бідності. Саме тому для ліквідації вогнищ бідності в світовому господарстві потрібні широка міжнародна підтримка та зорієнтованість програм міжнародних організацій на поліпшення якості життя населення і подолання бідності.

Проблему подолання бідності у нашій країні необхідно вирішувати за допомогою реалізації наступних стратегічних напрямів: підвищення зайнятості населення та розвиток ринку праці, збільшення рівня доходів від трудової діяльності, впровадження доцільних страхових принципів соціального захисту працівників, поліпшення житлових умов соціально вразливих верств населення, удосконалення системи соціального законодавства, ефективне використання бюджетних коштів і засобів спеціальних позабюджетних фондів, реалізація програми залучення міжнародних інвестицій та грантів на соціальні перспективи та заходи,

здійснення моніторингу реалізації стратегічних напрямів подолання бідності. Бідність як явище соціально-економічного характеру надає негативну дію і в короткостроковій, і в тривалій перспективі на самі різні сфери суспільного життя. При цьому виділяється декілька основних наслідків від збільшення масштабів і глибини бідності, які безпосередньо впливають на динаміку економічного розвитку України, рівень її конкурентоспроможності в глобальному економічному середовищі. Тому потрібні комплексні підходи до вирішення цієї проблеми, які повинні бути спрямовані на зменшення глибини бідності серед усіх верств населення.

Боротьба з бідністю завжди була актуальною темою, актуальною настільки, що Європейський Союз 21 січня 2010 року офіційно відкрив Європейський рік боротьби з бідністю й соціальною ізольованістю. Така ініціатива спрямована на те, щоб привернути увагу громадян, урядовців і соціальних партнерів до проблем подолання бідності в Європі. Вона має також мобілізувати сторони для боротьби проти злиднів, для зміцнення соціальної інтеграції і соціального діалогу. Таким чином, бідність як глобальне соціальне явище існує в усіх країнах світу. Тому боротьба з бідністю є складовою соціальної політики в усіх цивілізованих суспільствах і не є винятком для України. І хоча бідність з'явилася в Україні не сьогодні та є не тільки наслідком криз і прорахунків у проведенні реформ, нині вона перетворилася й на проблему майбутнього. І тому дослідження проблем бідності в Україні набуває дедалі більшого значення з погляду виявлення соціально вразливих 120 верств населення, визначення її базових причин і створення ефективно діючої соціальної політики зі зниження її масштабів. Головна проблема полягає в тому, що в Україні немає комплексної системи, яка б ефективно вирішувала проблеми бідності. Держава не займається політикою попередження бідності, а лише бореться з її наслідками [29].

Бідність в Україні характеризується низкою національних ознак, зокрема, специфічні особливості бідності в Україні мають прояв у такому: надмірне соціальне та майнове розшарування; зубожіння значної частини

населення, яке при цьому зберігає відносно високий соціальний статус (рівень освіти, кваліфікації, соціальні зв'язки); розповсюдженість бідності серед працюючого населення; низький рівень життя населення в цілому і соціальної інфраструктури зокрема. Основною ознакою української бідності є те, що в нашій країні існує проблема бідності серед працюючих. Зайняті мають стабільне джерело доходу, але при цьому не мають можливості вести повноцінний спосіб життя. Щодо офіційних документів, про шляхи подолання бідності, то таким був «Перетворення нашого світу: Порядок денний в області сталого розвитку на період до 2030 року» Генеральної Асамблеї ООН[50].

Цілями щодо подолання бідності в контексті Цілей сталого розвитку є:

1. До 2030 року скоротити принаймні вдвічі частку чоловіків, жінок і дітей різного віку, які живуть у бідності у всіх її вимірах відповідно до національних визначень.

2. Запровадити відповідні національному законодавству системи та заходи соціального захисту для всіх, включаючи мінімальний рівень, і до 2030 року досягти значного охоплення бідних і вразливих верств населення.

3. До 2030 року забезпечити всім чоловікам і жінкам, особливо бідним і вразливим верствам населення, рівні права на економічні ресурси, а також доступ до основних послуг, володіння та контролю над землею та іншими формами власності, спадщиною, природними ресурсами, належним нові технології та фінансові послуги, включаючи мікрофінансування.

4. До 2030 року зміцнити стійкість бідних і тих, хто перебуває в уразливому становищі, і зменшити їх вплив і вразливість до пов'язаних із кліматом екстремальних явищ та інших економічних, соціальних і екологічних потрясінь і катастроф.

5. Забезпечити значну мобілізацію ресурсів із різноманітних джерел, у тому числі шляхом розширеного співробітництва в галузі розвитку, щоб забезпечити адекватні та передбачувані засоби для країн, що розвиваються, зокрема найменш розвинених країн, для реалізації програм і політики, спрямованих на подолання бідності в усіх її вимірах.

6. Створити надійні рамки політики на національному, регіональному та міжнародному рівнях, засновані на стратегіях розвитку, орієнтованих на інтереси бідних та ґендерно-чутливих, для підтримки прискорених інвестицій у дії з викорінення бідності [57].

Комплекс заходів з подолання бідності в Україні, на наш погляд, обмежувався лише пасивними методами соціальної політики, які неспроможні кардинально змінити ситуацію. Ті заходи, що механічно підвищують розміри соціальної допомоги на невеликі відсотки до мізерної суми державної допомоги, яка виплачується малозабезпеченим верствам населення, не просто не забезпечують очікуваний ефект, а й перешкоджають можливостям дійсно підвищити рівень життя цим категоріям громадян.

Відповідно, гуманістична мета і запропоновані засоби не узгоджувалися між собою. Тому Стратегія і не досягла поставленої мети, її нереально було зреалізувати повною мірою задекларованими заходами.

За оцінкою вчених НАН України [43], реалізація зазначеної Стратегії та державна політика щодо подолання бідності не дали очікуваних результатів, адже за весь період не було вирішено двох основних проблем: зменшення ризиків бідності серед домогосподарств з дітьми та серед сільського населення.

Такий стан зумовив прийняття Указу Президента України «Про невідкладні заходи з подолання бідності» [30]. Новий Указ Президента України наголосив на необхідності створення загальнодержавної програми подолання та запобігання бідності в Україні на 2015-2020 роки.

Але знову обмежилися планом заходів без конкретних механізмів їх реалізації, у зв'язку з цим, розроблення чергової програми боротьби з бідністю позбавлене принципово нових підходів до вирішення цієї проблеми, свідчить про фрагментарність державної політики, звуження її до можливості подолання наслідків, а не ліквідації причин.

Заходи виходять зі спрощеного розуміння ризиків бідності для окремих категорій населення, адже це призводить, з одного боку, до неефективного

витрачання бюджетних ресурсів на соціальний захист, а з другого - до порушення структурних співвідношень в економіці та розбалансування економічної системи.

Для розв'язання конкретних практичних завдань з подолання бідності в Україні необхідно здійснити аналіз основних ризиків бідності та складу бідного населення, дослідити причини теперішнього стану і передбачити наслідки та перспективи на майбутнє.

Визначаючи подальші шляхи подолання бідності в Україні, слід виходити з того, що працездатна частина населення має бути забезпечена роботою і гідною заробітною платою, що дасть змогу викорінити бідність серед працюючих громадян і значно знизити рівень бідності серед малозабезпечених, соціально вразливих верств населення, а також стане підґрунтям для формування середнього класу - основи стабільності суспільства.

Необхідна принципова корекція політики доходів через перенесення акцентів із підтримки соціально вразливих верств населення на стимулювання ефективної економічної діяльності працездатних громадян.

При цьому актуальними заходами є зменшення безробіття, скорочення низькооплачуваної та «тіньової» зайнятості, а також усунення хронічної диспропорції між результативністю праці та заробітною платою, забезпечення зростання реальної заробітної плати як основного джерела грошових надходжень населення та важливого стимулу до трудової активності відповідно до зростання ВВП.

Важливим залишається комплекс заходів щодо сприяння зміцненню позицій середнього класу через розвиток малого і середнього бізнесу.

Нагальним питанням зменшення бідності нинішніх і майбутніх пенсіонерів є проведення пенсійної реформи, а саме поступовий перехід від виплати пенсій, що призначаються на пільгових умовах або за вислугу років із солідарної системи до недержавних пенсійних фондів, а також запровадження обов'язкової накопичувальної пенсійної системи.

Для недопущення поширення бідності серед соціально вразливих верств населення доцільно розширити спектр можливостей для працевлаштування людей з особливими потребами та зайнятості людей похилого віку. У цьому зв'язку варто запозичувати перевірений часом досвід економічно розвинутих країн.

З метою подолання бідності в українському суспільстві має бути переглянуто підходи до платних медичних і освітніх послуг для малозабезпечених категорій населення, особливо для дітей, що потребує розробки механізму реалізації конституційних прав громадян на безоплатні освіту і охорону здоров'я.

Водночас необхідно забезпечити доступ економічно активного населення до надання якісних медичних послуг через формування повномасштабної системи медичного страхування.

Розв'язання проблеми бідності в Україні неможливе без модернізації системи державної соціальної допомоги та створення сучасної системи соціальних послуг. Потребує кардинального реформування система надання пільг [42], має бути переглянуто підходи щодо житлової політики, в тому числі будування та надання соціального, пільгового житла. Для запобігання поширенню хронічної бідності необхідно забезпечити такий розподіл наявних соціальних коштів, за якого їх отримають саме ті, хто має гостру потребу.

Важливо посилити надання адресної соціальної допомоги, насамперед, у соціально неблагополучних, депресивних регіонах, де спостерігаються великі масштаби бідності та рівень життя населення значно нижчий за середній, а також надати більше повноважень місцевим органам влади щодо надання цільової адресної допомоги.

Зниженню рівня бідності також сприятиме удосконалення системи державних соціальних стандартів і гарантій. Зокрема актуальним є перегляд методики розрахунку прожиткового мінімуму, враховуючи регіональні особливості рівня та глибини бідності.

З метою запобігання поширення бідності на селі необхідно покращувати

соціальну інфраструктуру в сільській місцевості.

Особливої уваги на сучасному етапі подолання бідності потребують питання поляризації доходів, тобто збільшення розриву між бідними та багатими прошарками населення.

У цьому зв'язку погоджуємося з вітчизняними науковцями в тому, що уникнення надмірної диференціації доходів та досягнення їх більш справедливого розподілу потребує кардинального реформування системи первинного перерозподілу доходів, зокрема, не оподатковувати доходи у межах прожиткового мінімуму, а запровадити низку податків на багатство, надмірну нерухомість і спадщину тощо. Варто застосувати досвід європейських країн, де більше податків на споживання, менше - на заробітну плату.

При цьому, досвід не тільки Європейських країн, а й країн інших частин світу. Адже аналізуючи шляхи подолання бідності в Україні, важливо пам'ятати про досвіт міжнародного співтовариства щодо надання допомоги державі міжнародними організаціями.

Ще на початку XIX ст. німецький письменник Іоган Ріхтер визначив бідність не як індивідуальне, а як соціальне явище. На його думку, «бідність є єдиним тягарем, який стає тим важчим, чим більше людей його носять [36]. Тому ще на початку XXI ст. боротьба із глобальною бідністю визнана однією із найважливіших цілей розвитку в Декларації тисячоліття ООН, що стали відомі як Цілі розвитку тисячоліття. Провідною міжнародною інституцією у сфері боротьби з глобальною бідністю є Група Світового банку (далі - ГСБ), особливістю політики якої є те, що допомогу (фінансову і технічну) вони надають переважно не на негайне подолання гострих соціальних проблем, а на створення середовища підвищення добробуту населення у довгостроковій перспективі, причому здебільшого власними силами бідної країни (поліпшення інвестиційного клімату, забезпечення тендерної рівності, структурне реформування економіки, лібералізацію грошового та зовнішнього секторів, зменшення зовнішнього боргу тощо).

Попри це, не можна не висвітлити позицію науковців, які вважають оцінку ефективності співпраці України з Банком не однозначною. На думку Рибальченко К.О., співпраця України з Банком упродовж усього періоду виявилася малоефективною. Стратегії, які використовувалися Банком в Україні, не принесли належного позитивного результату, а більшість проектів, що реалізовувалися, не були успішними. Подальший розвиток співробітництва має базуватися на посиленні ролі української сторони. Вона має проявляти більшу активність щодо ініціювання проектів, а не чекати пропозицій Банку. Також варто додати, що оцінка доцільності та прогнозування ефективності майбутнього проекту має покладатися здебільшого на органи української влади та національних незалежних експертів [36].

Максимальний соціально-економічний ефект від співпраці України та Банку може бути досягнутий за рахунок дотримання таких вимог:
1) максимальна відповідність форм і способів надання допомоги Банку потребам економічного та соціального розвитку України; 2) орієнтація на забезпечення політичного, економічного та фінансового зростання держави; 3) проведення ретельного аналізу щодо залучення позикових коштів Банку. Кредитування необхідно здійснювати тільки у разі відсутності можливості внутрішнього залучення (з державного бюджету, через комерційне кредитування, надання приватних гарантій); 4) використання залучених коштів Банку як реального джерела погашення боргів виключно з метою їх ефективного і повного використання; 5) застосування різних механізмів співпраці з Банком, що будуть найбільш вигідними при реалізації кожного окремого проекту; 6) першочерговість економічної безпеки країни, що може бути забезпечено за рахунок кількісного обмеження обсягів позик [40].

Однією із найважливіших функцій будь-якої держави є забезпечення високої якості життя її населення та справедливий розподіл доходів, що обумовлюються значними складнощами як об'єктивного, так і суб'єктивного характеру. Тому бідність населення є глобальним суспільним явищем, яке

супроводжує людську цивілізацію протягом всього існування. Але масштаби, форми, структура та тенденції бідності різняться в кожній країні і залежать від її ресурсного забезпечення, географічного положення, природно-кліматичних умов, політичної стабільності, наявності прогресивної еліти, але найбільше - від обраної економічної моделі економічного розвитку та ефективності механізмів державного регулювання.

Необхідно відзначити, що на державному рівні проблема бідності стояла на порядку денному з початку отримання незалежності Україною. Але несистемні реформи перехідного періоду в українському соціально-економічному та політичному просторі призвели до різкого падіння рівня життя населення, якості життя та зубожіння. Офіційно бідність була визнана у 2001 р. у «Стратегії подолання бідності», яка визначала основні напрями та етапи подолання цього складного соціально-економічного явища. Передувало цьому прийняття у 2000 р. «Цілей розвитку Тисячоліття» ООН, в яких пріоритет надавався подоланню бідності у всьому світі. Проте тільки 10 країн світу погодилися виділити 0,7 % ВВП на боротьбу з бідністю та досягнення сталого розвитку.

Забезпечення виконання системних заходів для вирішення проблем бідності реалізується завдяки запровадженню методики багатовимірного оцінювання бідності за відносними й абсолютними критеріями та проведення моніторингу показників бідності на основі обстежень умов життя домогосподарств за методологією МОТ.

Вирішення проблеми бідності в Україні потребує розробки системи комплексних науково-обґрунтованих заходів, які повинні враховувати специфіку та особливості формування та поширення бідності, причини її виникнення. Головний спосіб боротьби з бідністю – це підвищення рівня життя, це надання громадянам можливості гідно працювати, підвищувати свій рівень добробуту. Вітчизняні науковці запропонували такі заходи для вирішення проблеми бідності:

- зростання ВВП й удосконалення механізмів його розподілу;

- зниження рівня безробіття, розвиток тимчасової зайнятості і громадських робіт;

- посилення ефективності соціальної захищеності населення;

- регулювання мінімальної заробітної плати;

- активізація співпраці між державою, громадськими організаціями та бізнесом із метою дотримання принципів соціального партнерства і солідарності;

- забезпечення адресності державної соціальної допомоги;

- кардинальне реформування системи надання пільг;

- впорядкування процесу трудової міграції;

- підвищення дієвості чинної законодавчої бази і справедливості судової системи;

- підвищення розміру щомісячної допомоги на дитину віком до 6 років до рівня прожиткового мінімуму;

- забезпечення державної підтримки депресивних регіонів та виваженої реструктуризації їхньої економіки та ін.

Тому Україні необхідно переосмислити свою сучасну промислову політику і розробити важку для країни стратегію переходу на види економічної діяльності, що генерують високу зростаючу, а не спадаючу віддачу. Потребується і сильна політична воля та державницька гідність для відстоювання власних інтересів перед міжнародними інституціями, особливо в питаннях дотримання Вашингтонського консенсусу, який на початку перебудови запустив програму крайнього збіднiння українців.

ВИСНОВКИ

Перехід України до ринкової економіки призвів до високої диференціації окремих соціальних груп за рівнем життя, зростання частки бідного населення. Ця проблема формує серйозну загрозу національній безпеці, зачіпаючи не окрему людину, а суспільство загалом.

На поглиблення розшарування суспільства впливає також недостатня діяльність держави у сфері зменшення соціальної нерівності, відсутність ефективних реформ та визначення пріоритетів на коротко-, середньо- і довгострокову перспективу.

Складна економічна ситуація, обтяжена збройним конфліктом з росією, призводить до зростання бідності та соціального відчуження серед населення України, особливо серед вразливих груп, як-от внутрішньо переміщені особи, багатодітні сім'ї, люди з інвалідністю, представники сільських громад, діти-сироти та ін.

Так, за даними Міністерства соціальної політики України, бідними є майже 30% українських домогосподарств. Наявні розміри мінімальних стандартів оплати праці спричиняють ситуацію, при якій кожен п'ятий працюючий громадянин є офіційно бідним.

Основними причинами бідності населення України залишаються: низький рівень соціальних стандартів та гарантій, а саме, занижений розмір прожиткового мінімуму, відтак і мінімальної заробітної плати, розмірів соціальної допомоги; заборгованість із виплат заробітної плати; високий рівень безробіття серед молоді та ін.

Вирішення проблеми в Україні потребує розробки системи комплексних науково - обґрунтованих і більш дієвих заходів, які повинні враховувати профіль, специфіку та особливості формування і поширення бідності, причини її виникнення та засоби її подолання, а саме нової, більш дієвої Стратегії подолання бідності та механізмів її реалізації.

Завдання держави передбачає поетапне зменшення рівня бідності та соціального відчуження шляхом забезпечення доступу до продуктивної

зайнятості, підвищення доходів від зайнятості та виплат в системі державного соціального страхування, удосконалення регіональної політики, підтримки належного рівня та якості життя найуразливіших категорій громадян, попередження бідності серед внутрішньо переміщених осіб.

Вирішення проблеми бідності та низького рівня соціального захисту населення в Україні слід пов'язувати не тільки з економічним розвитком, а й з існуючою системою соціальних цінностей, ефективністю діяльності державних інститутів, дієвістю механізмів державного управління соціальним розвитком, результативністю співпраці органів державного управління, місцевого самоврядування і суспільства, громадян.

Відсутність системного підходу до реалізації політики держави нівелює зусилля органів державної влади всіх рівнів та органів місцевого самоврядування, гальмує суспільний поступ, призводить до розчарувань і зниження довіри населення до влади, формує в масовій свідомості соціальний песимізм.

Державне мислення передбачає аналітичність, прагматичність і стратегічність. Без системного, стратегічного мислення неможливо здійснювати комплексні реформи, важко координувати взаємо обумовлюючі складові державної політики, формувати перспективи суспільного розвитку.

Отже, подолання бідності потребує концептуальної стратегії системи соціального захисту населення. Відповідно, цілісність, концепційність і прогностичність державної політики в сфері соціального захисту населення призведе до значного зниження рівня бідності в Україні.

Важливим принципом під час розроблення стратегії боротьби з бідністю для влади має бути її базування на трудовій, а не на соціально-дотаційній основі з пріоритетом довгострокових програм розвитку національної економіки та забезпечення високого рівня зайнятості.

Безперечно, це потребує формування ефективної підтримки соціально уразливих груп населення (людей літнього віку, інвалідів, сімей з дітьми, внутрішньо переміщених осіб та біженців) та взяття на себе значних зобов'язань у сфері підвищення соціальних стандартів та посилення соціальної

справедливості. Уряду необхідно залучати до цих програм громадянське суспільство та впроваджувати соціальні інновації.

Україні необхідна стратегія неоіндустріалізації із впровадженням різних видів високотехнологічної економічної діяльності (з високою добавленою вартістю та зростаючою віддачою), а не зосередження тільки на сировинних секторах економіки, особливо з використанням природних ресурсів.

Такими мають бути промислові стратегії розвитку обробної промисловості з висококонкурентними технологіями та високотехнологічних секторів інтелектуальних послуг шостого технологічного укладу.

Саме такі стратегії здатні створити синергетичний ефект між різними економічними секторами за рахунок збільшення обсягів високотехнологічних виробництв, послуг та диверсифікації продукції. Але вигоди від вільної торгівлі у глобалізованому світі Україна може отримати лише за умови досягнення рівня розвитку розвинених країн, що потребує впровадження принципів неопротекціонізму.

Нова економічна політика потребує значних інвестицій для розроблення і впровадження інновацій, що обумовить розширення виробництва, зниження питомої ваги витрат на його додаткові фактори, підвищення продуктивності праці, збільшення реальних заробітних плат, розвитку якості робочої сили, підвищення конкурентоспроможності, зростання споживацького попиту та обсягу заощаджень населення. Це також створить фінансове підґрунтя для підвищення соціальних стандартів і гарантій (мінімальної заробітної плати та пенсії, реально необхідного прожиткового мінімуму, збалансованого споживчого кошика та ін.) і обумовить перехід до спіралі самоприскореного розвитку та зростання добробуту для всього населення України.

Отже, бідність – це комплексна проблема, а її подолання є довготривалим процесом. Оптимальним варіантом розв'язання цієї проблеми є поєднання активної соціальної політики, спрямованої на відновлення і зростання зайнятості та створення умов для гідної праці, з ефективною підтримкою найуразливіших верств населення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абрамова Ю. Скільки українців живуть за межею бідності: демограф заявив, що Україна повернулася на 20 років назад. 2023, 17 жовтня. URL: https://tsn.ua/ukrayina/za-mezheyubidnosti-67-ukrayinciv-demograf-zayaviv-scho-cherez-viynu-ukrayina-povernulasya-na-20- rokiv-nazad-2431633.html (дата звернення: 08.10.2024)
2. Антонюк В.П., Миценко І.М. Війна в Україні як глобальний цивілізаційний конфлікт: причини та наслідки для економіки та людського розвитку. Економіка і організація управління. 2022. № 3(47). С. 4–17. URL: https://jeou.donnu.edu.ua/article/view/13923 (дата звернення: 08.10.2024)
3. Бабак І. М. Бідність в Україні: методологічний аспект. Стратегія розвитку України: соціологія, економіка, право. 2018. № 1/2. С. 201-204.
4. Бабич Л.М. Аналіз інструментів міжнародних організацій, спрямованих на розв'язання проблеми бідності в Україні та світі. 2016. Вип. 2. С. 236. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://market-infr.od.ua/journals/2016/2_2016_ukr/48.pdf . (дата звернення: 28.10.2024).
5. Бідність та нерівні можливості дітей в Україні / Л.М. Черенько та ін. Київ : Дитячий фонд ООН (ЮНІСЕФ) в Україні та Ін-т демогр. та соц. дослідж. імені М. В. Птухи, 2021. 108 с. URL: https://idss.org.ua/public (дата звернення 04.10.2024 року)
6. Булик О.Б. Стратегія відновлення економіки України після війни. Економіка і суспільство. 2023. № 48. URL: http://www.economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/2240/2163
7. Волошин О. Р., Галайко Н. В. Бідність в Україні: методи її оцінки та шляхи подолання. Соціально-правові студії. 2022. Випуск 1 (7). С. 147–155. URL: https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/2840/1/22.pdf (дата звернення: 27.10.2024).
8. Вітер В. Перспективи подолання бідності та зростання добробуту населення України. Україна: аспекти праці. 2011. № 6. С. 18-26.
9. Вербицька Г. Л. Проблеми бідності та рівня життя населення в Україні. К.: Реєстр, 2021.245 с.
10. Гнибіденко І. Ф. Соціальний захист населення України : монографія /І.Ф. Гнибіденко, М. В. Кравченко, О. Ф. Новікова та ін.; за ред. В. М. Вакуленка, М. К. Орлатого. К. : НАДУ, 2009.184 с.
11. Гладун О. Методологічні підходи до визначення критеріїв бідності і запровадження моніторингу бідності в Україні. Статистика України. 2008.№ 2. С. 14-18.

12. Демографічні фактори бідності [Текст] / за ред. Е. М. Лібанової. - К. : Ін-т демографії та соц. дослідж. НАН України, 2009. 184 с.
13. Державний комітет статистики України [Електронний ресурс] - Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/ (дата звернення: 28.10.2024).
14. Доповідь про стан людського розвитку за 2019 рік: огляд. За межами доходів, за межами середніх показників, за межами проблем сьогодення: нерівність у стані людського розвитку в XXI сторіччі. UNDP. 2020. URL: https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/migration/ua/UKR-HDR2019-overview-ukrainian.pdf (дата звернення: 28.10.2024)
15. Долякова, С. Бідність українських пенсіонерів: довоєнна ситуація і вплив війни. Демографія та соціальна економіка. № 52(2). С. 92–109.
16. Іванов С.В. Економічне відновлення і розвиток країн після збройних конфліктів та воєн: невтрачені можливості для України. Економіка України. 2019. № 1. С. 75–89. URL: http://economyukr.org.ua/docs/ EU_19_01_075_uk.pdf
17. Капінос Г., Ларіонова К. (2023). Проблеми управління сталим розвитком України в умовах війни. Modeling the development of the economic systems, (1), 93–103. https://doi.org/10.31891/mdes/2023-7-13 (дата звернення: 28.10.2024).
18. Клевчік Л. Л. Шляхи подолання проблеми бідності в сучасних глобалізаційних умовах. Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка» : науковий журнал. Острог : Вид-во НаУОА, грудень 2018. № 11 (39). С. 9–13. URL: https://eprints.oa.edu.ua/7598/1/4.pdf (дата звернення: 27.10.2024).
19. Калашник, Н. С. (2023). Забезпечення цілей сталого розвитку в Україні: концептуальні перетворення сприйняття в умовах воєнного стану. Ефективність державного управління, 4(73), 11–16. https://doi.org/10.36930/507301. (дата звернення: 28.10.2024).
20. Коваленко Н. В. Консолідація суспільства як запорука подолання бідності. Теорія та практика державного управління : зб. наук. пр. - Х. : Вид-во ХарРІ НАДУ, 2021. № 2. С. 149-153.
21. Красун А. Бідність в Україні та шляхи її подолання. Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку. 2008. С. 81-85.
22. Коваленко Н. В. Бідність як соціально-економічна категорія. Київ : Освіта, 2020. 235 с.
23. Кравченко М. В. Основні підходи до реформування системи пільг в Україні. Державне управління та місцеве самоврядування: зб. наук. праць. / редкол.: С.М. Серьогін (голов. ред.). Д. : ДРІДУ НАДУ, 2022. Вип. 3 (6). 306 с. - С. 155-164.
24. Лібанова Е. М. Доходи населення і соціальна політика. Перехідна економіка. К. : Вища школа, 2003. 591 с.

25. Латік В. Проблема, яка досі є актуальною: [до Міжнародного дня боротьби з бідністю].Праця і зарплата. 2019. 14 жовтня (№38). С.1.
26. Лібанова Е. Подолання бідності: погляд науковця. Україна: аспекти праці. 2003. № 7. С. 26-32.
27. Лібанова Е.М. Бідність населення України: методологія, методика та практика аналізу: Монографія. К.: КНЕУ, 2008. 328 с
28. Людський розвиток регіонів України: методика оцінки та сучасний стан. Монографія. К.: Рада з вивчення продуктивних сил України НАНУ, 2012 124 с.
29. Мельниченко О. А. Про співвідношення категорій «запобігання бідності» і «подолання бідності» та їх використання у межах державної політики боротьби з бідністю. Актуальні проблеми державного управління : зб. наук. пр. : у 2 ч. - Х. : Вид-во ХарРІ НАДУ «Магістр», 2006. № 2. Ч. 1. С. 339-347.
30. Національна доповідь «Цілі розвитку тисячоліття. Україна - 2020» // Міністерство економіки України. К. 2020. 107 с.
31. Офіційний сайт Інституту демографії та соціальних досліджень України [Електронний ресурс] - Режим доступу: www.idss.org.ua. (дата звернення: 28.10.2024).
32. Про схвалення Стратегії подолання бідності [Електронний ресурс] : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 16 березня 2016 р. № 161-р. - Режим доступу : http://www.kmu.gov.ua/control/uk/cardnpd. (дата звернення: 08.10.2024).
33. Плотніков О. В. Проблеми оптимізації взаємовідносин України з міжнародними фінансовими організаціями. Актуальні проблеми міжнародних відносин : [зб. наук. пр.] ; Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка ; Ін-т міжнар. відносин. К. : [б. в.], 2014. Вип. 46. Ч. І. С. 21-25.
34. Про невідкладні заходи з подолання бідності: Указ Президента України від 26.02.2010 року №274/2010. Уряд. кур'єр. 2010. № 42 - 5 бер.
35. «Про затвердження Методики комплексної оцінки бідності» // Наказ МСП № 629 від 8.10.2012.
36. Приходько І. В. Теоретико-методологічні підходи до визначення поняття бідності. Young Scientist : зб. наук. пр. 2018. № 1 (53). С. 528-532.
37. Про стратегію подолання бідності: Указ від 15 серпня 2001 р. № 637/2001. Урядовий кур'єр. 2001. 18 серпня. С. 10.
38. Петруненко Я.В., Джабраілов Р.А. Межі державного впливу на економіку в умовах війни у контексті дотримання та реалізації соціально-економічних прав людини. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2024. Вип. 82. Т. 1. С. 406–412.

39. Рівень життя населення України / НАН України. Ін-т демографії та соц. дослідж., Держ. ком. статистики України; За ред. Л. М. Черенько. К.: ТОВ «Видавництво «Консультант», 2006. 428 с.
40. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Стратегії подолання бідності» від 16 березня 2016 року №161-р-р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/202-2020-%D1%80. (дата звернення: 28.10.20243).
41. Рибальченко К. О. Удосконалення механізмів співпраці України із Світовим банком // Економіка та підприємництво [Електронний ресурс] : зб. наук. пр. молодих учених та аспірантів / М-во освіти і науки України, ДВНЗ «Київ. нац. екон. ун-т ім. Вадима Гетьмана» ; відп. ред. І. В. Луняк. 2010. Вип. 24.С. 91-99. Режим доступу: http://ir.kneu.edu.ua:8080/bitstream/2010/581/1/ Rubalchenko.pdf. 1. (дата звернення: 28.10.2024).
42. Райнерт Е. С. Як багаті країни забагатіли... і чому бідні країни лишаються бідними.К. Темпора, 2022. 444 с.
43. Сидорчук І. Б. Критерії бідності і показники її визначення. Учені записки Таврійського національного університету ім. В. І. Вернадського. Серія: Географія. 2009. Т. 22 (61), № 2. С. 260-271.
44. Соціальне відторгнення, нерівність та бідність дітей / Л.М. Черенько та ін. Київ: Ін-т демогр. та соц. дослідж. ім. М.В. Птухи, 2021. 150 с. URL: https://idss.org.ua/public (дата звернення 04.10.2024 року)
45. Співробітництво України з міжнародними фінансовими інституціями [Електронний ресурс]. - Режим доступу: https://mfa.gov.ua/mizhnarodni-vidnosmi/spivrobitnictvo-ukraymi-z-mizhnarodnimi-finansovimi-instituciyami (дата звернення: 18.10.2024).
46. Соціально-економічний стан України: наслідки для народу та держави : національна доповідь / за заг. ред. В.М. Гейця та ін. К.:НВЦ НБУВ. 2009.687 с.
47. Тарасенко Г. Д. Дещо про базові причини бідності. К.: Свічадо, 2021. 190 с.
48. Українське суспільство 2002-2012. Соціологічний моніторинг / За ред. д.е.н. В. Ворони, д.соц.н. М. Шульги. К. : Інститут соціології НАН України, 2013.636 с.
49. Україна в 2005-2009 рр.: стратегічні оцінки суспільно-політичного та соціально-економічного розвитку : монографія / [за заг. ред. Ю. Г. Рубана]. К. : НІСД, 2009. 655 с.
50. Україна: Концепція партнерства з країною на 2017-2021 фінансові роки. Міжнародний банк реконструкції та розвитку, Міжнародна асоціація розвитку, Міжнародна фінансова корпорація. Документ Групи Світового банку. Звіт 114216-UA [Електронний ресурс]. - Режим доступу: file:///C:/Users/6476fDownloads/114516-UKRAINIAN-PUBLIC-WBUkraineCPFUKR.pdf. (дата звернення: 18.10.2024).

51. Урсакій Ю. А. Еволюція феномену бідності у країнах пострадянського простору. Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. 2021. № 19. С. 183-188.
52. Через війну в Україні значно зріс рівень бідності. 2023, 31 жовтня. URL: https://novirubezhi.com.ua/novyny/cherez-vijnu-v-ukrayini-znachno-zris-riven-bidnosti/
53. Чуприна О. О. Соціальна нерівність і бідність в Україні [Текст] / О. О. Чуприна. Вісник Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого. Серія: Економічна теорія та право: зб. наук. пр. Х. : Право, 2021. №2 (5).С. 57-66.
54. Чала Н. Нерівність доходів, бідність та суспільний добробут України [Електронний ресурс]. Збірник матеріалів тез науково-практичної конференції (з міжнародною участю) «Громадське здоров'я: проблеми та перспективи розвитку». - Режим доступу: http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/14811/Chala_Nerivnist_dokhodiv_bidnist_ta_suspilnyi_dobrobut.pdf?sequence=1&isAllowed=y.1. (дата звернення: 28.10.2024).
55. Цимбалюк І. О. Економіка війни та перспективи для України. Together united: науковці проти війни: збірник тез доповідей І Міжнародної благодійної науково-практичної конференції (Луцьк, 20 травня 2022 р.). Луцьк: Вежа-Друк, 2022. С. 131-133.
56. Цілі сталого розвитку/United Nations Development Programme. UNDP. URL: https://www.undp.org/uk/ukraine/tsili-staloho-rozvytku/no-poverty 189 (дата звернення: 28.10.2024).
57. Як змінилися доходи українців за час війни: результати дослідження. Український соціологічний портал. URL: https://usp-ltd.org/iakzminylysia-dokhody-ukraintsiv-za-chas-vijny-rezultaty-doslidzhennia/. (дата звернення 04.10.2024 року)
58. Якименко І.Л., Петрашко Л.П., Димань Т.М., Салавор О.М., Шаповалов Є.Б., Галабурда М.А., Ничик О.В, Мартинюк О.В. Стратегія сталого розвитку: Європейські горизонти: Підручник. Київ: НУХТ, 2022. 337 с. URL: https://rep.btsau.edu.ua/bitstream/BNAU/7990/1/stratehiia_staloho.pdf (дата звернення: 28.10.2024).
59. Aasland A. Ethnicity and social exclusion in Estonia and Latvia / A. Aasland, T. Flotten. Europe - Asia Studies. 2001. Vol. 53. № 7. P. 1023¬1049.
60. Townsend P. Poverty in the United Kingdom. Berkeley: Univ. of California, 2009. P. 31.